

»ГЛАС« И »20. ОКТОБАР« — ЛИСТОВИ БОРБЕНОГ БЕОГРАДА

Није лако писати о новинама у којима си срочио своју прву писану реч, живео у њиховој редакцији и са њом, преживео их и надживео, па без сентименталности не можеш да се сећаш тих дана и судбине већ готово заборављених медијума јавне речи, који су били, одиграли своју улогу у једном одређеном историјском периоду и битисали.

Трудећи се да читаоцима пружим објективну историјску истину, када се ради о листовима „Глас“ и „20. октобар“, неким поглављима те историје посвећујем више простора, било због њиховог значаја, било ради исправљања фактографских грешака које су се поткрадале неким ранијим ауторима због недовољне информисаности.

Чињенице остају чињенице, па се због тога извињавам читаоцима што ћу често интерпретирати догађаје сувопарним набрајањем. Међутим, историјски извори који обрађују ову материју веома су ретки и недовољни, па сам често морао да податке прикупљам и кроз лични разговор са људима — непосредним актерима у стварању ових листова, чиме сам се изложио опасности да ми се у тексту поткраде и нека историјска нетачност, због које се извињавам и чију ћу исправку од стране добро обавештених читалаца радо прихватити и усвојити. Иначе, трудио сам се да интерпретирам верно, тачно и непристрасно све оно о чему постоје писани документи.

Историју праве али и пишу људи, уносећи у њу и своје полете, и своје падове, своју искључивост, чак и свој фанатизам, округлост и неумољивост, али и своје поживе, осећања, љубав и искреност.

Глас истине, поклич за слободом, позив на борбу против угњетача, окупатора, експлоататора, издајника и њихових слугу одјекнуо је кроз „Глас“ Јединственог народноослободилачког фронта Србије у августу 1942. године.

Међутим, том, у неку руку завршном чину, у ствари рађању једног новог тада илегалног гласила усред поробљене и окрвављене Србије, претходили су многи веома успешно обављени послови, у којима је Покрајински комитет КПЈ за Србију био главни актер и организатор а десетине илегалних бораца ЈНОФ-а извршиоци и реализатори постављених задатака.

Идеја о покретању листа ЈНОФ-а „Глас“ рођена је готово годину дана после упада фашистичких снага у нашу земљу, напада Хитлера на СССР и прве испалене партизанске пушке у Србији. Седиште Покрајинског комитета КПЈ за Србију налазило се током целе те прве године партизанских окршаја са снагама окупатора у Београду, али је било веома тешко окупити одједном и на једном месту све његове чланове, који су се стално на терену бавили организационим пословима и успостављањем у то време често киданих веза између одреда, обласних и месних комитета, војних и политичких форума и руководећих личности. Готово сви чланови Покрајинског комитета КПЈ за Србију били су у мобилном стању, увек онде где је помоћ Партије била најпотребнија да би борба против окупатора и домаћих квислинга била што ефикаснија.

Међусобне везе чланова Покрајинског комитета, оних који су се налазили у Београду и оних који су непосредно руководили отпором, одржавана је преко специјалних курира и многобројних писама упућених на адресе одговорних појединаца или руководилаца комитета и одреда. Природно је да информације дотуране на тај начин нису могле бити ни потпуне, ни свеобухватне, и да су закашњавале.

Потреба за једним јединственим гласилом, које би доспевало и до најситнијих ћелија партијских организација, СКОЈ-а и до партизанских одреда, осећала се током целе прве године отпора окупатора. Но, одлука о

покретању „Гласа“ ЈНОФ-а донета је тек крајем јуна 1942. године у Београду, на састанку Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Главни актери у доношењу ове одлуке били су чланови Покрајинског комитета Благоје Нешковића и Мирко Томић, који су се истовремено прихватили и задатка да буду и први сарадници и први уредници овога листа. Касније, по доласку у Београд, њима ће се придружити Мома Марковић, Петар Стамболић и Драги Стаменковић.

Да би се обезбедило штампање и растурање једног новог илегалног листа било је потребно створити претходно и илегалну партијску технику, односно штампарију.

Стварање партијске технике и организовање штампарија

Стварање партијске технике у Београду почело је знатно пре окупације Југославије. При томе се мора знати да се овај посао одвијао на три најзначајнија нивоа. Први је био у делокругу делатности и надлежности ЦК КПЈ, други на нивоу Покрајинског комитета КПЈ за Србију и трећи — на нивоу задовољавања потреба месног комитета Београда. Свакако да су партијске технике и штампарије, без обзира на ком су нивоу деловале, имале и међусобне посредне везе, нужне за усклађивање њиховог деловања и ефикасности.

У току 1940. године Светозар Вукмановић Темпо добио је од ЦК КПЈ задатак да организује зидање зграде са тајним просторијама у којима би се обављала илегална делатност једне модерне и добро опремљене партијске штампарије. Ђорђе Андрејевић Кун и Темпо пројектовали су сами план зграде у којој ће бити смештена штампарија. Новосаграђена кућа на Бањичком венцу број 12 била је власништво Бранка Максимовића, јер је подигнута на простору непосредно уз кућу његових родитеља. Међутим, тек завршена, зграда је била оштећена приликом бомбардовања Београда, 6. априла 1941. године.

Док су Немци улазили у град, заводећи своју страховладу, зграда је оправљена, па се у њу званично уселио доктор Мило Бошковић, некомпромитовани комуниста, са својом „женом“ — Радмилом, у ствари са Загом Јовановић, студентом медицине и секретаром партијске ћелије у штампарији.

Штампарија у бункеру зграде на Бањичком венцу 12 опремљена је за оно време најмодернијом машином типа „Викторија“

коју је илегално набавио у Земуну и пренео у Београд сакривену испод товара дрва графички радник Бранко Ђоновић.

У згради на Бањичком венцу, поред Заге — „Радмиле“ и доктора Мила Бошковића, као и њехове „кућне помоћнице“ Љубице (у ствари сестре Бранка Ђоновића), илегално су становали и графичар — машиниста Бранко Ђоновић и словослагач Слободан Јовић.

У бункер, односно штампарију, улазило се из собе доктора Бошковића у приземљу кроз покретно дно ормана.

Овом партијском штампаријом руководио је најпре друг Светозар Вукмановић Темпо до краја јуна 1941. године, затим Иван Милутиновић до краја септембра 1941, а од октобра 1941. до 31. августа 1943. године друг Благоје Нешковић. Непосредни извршиоци, поред Ђоновића, Јовића, З. Јовановић, Љубице Ђоновић и Мила Бошковића, били су још Дана и Бранка Максимовић, а касније и Бранкова сестра Милена.

Растурање штампаног материјала ишло је преко Миладе Рајтер и Елзе Метерли, које нису знале где се штампарија налази, а такође и преко веза са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију: Србиславом Букумировић, Славком Морић, Браном Перовић итд.

Штампарија Покрајинског комитета КПЈ за Србију, међутим, налазила се у Крајинској улици број 36 (сада Милутина Благојевића број 24), у бункеру стана Ратке и Милутина Благојевића, механичара. Штампарија је располагала једном мањом тигл-машином, коју је направио бравар и прецизни механичар Вучко Ивковић. У ову партијску штампарију улазило се кроз купатило, на тај начин што су се, помоћу специјалног механизма, казан и пећ спуштали у бункер и ослобађали улаз. Тајни улаз, као и онај у штампарији на Бањичком венцу, као и многе друге у илегалним становима, бункерима, базама и склоништима по окупираном Београду, израдио је (разуме се, због конспиративности не знајући где ће бити инсталирани) такође друг Вучко Ивковић.

Штампарија у којој ће бити одштампан први број „Гласа“ и илегална техника Покрајинског комитета КПЈ за Србију, налазила се у стану Ане и Петра Савића (родитељи доктора Павла Савића) у Цветковој улици број 15, чија је кћи Данка била активан борац НОП-а. Ротатор (ротапринт) на коме ће бити штампан први број „Гласа“ ЈНОФ-а Србије, такође је израдио својеручно Вучко Ивковић.

Како је створена база у Цветковој улици број 15

Занимљиво је како је створена илегална партијска штампарија у Цветковој улици.

Наиме, Данка Савић је замолила оца и мајку да приме у стан њену другарицу, наводну „избеглицу из Босне“ Славку Морић. Додуше, мајка Ана знала је да се ради о илегалном партијском раднику али и то да се таквом делатношћу бави и њена рођена кћи Данка. Међутим, отац Петар ни о чему није имао појма.

По налогу тадашњег руководства партијске технике Покрајинског комитета (закључно до августа 1941. њоме је руководио Живота Стефановић, а од септембра 1941. па све до 30. јула 1944. шпански борац Светислав Каначки Мали) Здравко Ољача, Данка Савић и Славка Морић ископали су поред подрума куће у Цветковој улици 15, бункер величине два пута два и по метра. Ископану земљу растурали су ноћу по башти. У бункер се улазило подизањем брисача за ципеле, у ствари сандука са земљом изнад кога је била дрвена решетка.

У ту малену просторију уведено је и електрично осветљење, смештени су сточић и столица, писаћа машина и гештетнер — ротатор, који је по налогу Каначког израдио Вучко Ивковић.

*

Још док је копање бункера било у току, догодио се један непријатан случај чији су актери били сустанари зграде у Цветковој 15, неки брачни пар старих Руса.

Једном приликом стара Русиња је залутала до улаза у подрум и видела Данку и Славку како копају. Сва узбуђена, надала је хистеричну дреку:

— Шта то радите? Срушиће се кућа! Темеље поткопавате!

Девојке су биле преплашене. На једвите јаде смириле су стару, којој се придружио чак и њен муж.

Требало је хитно интервенисати, иначе би цео подухват пропао у самом заметку.

Здравко Ољача, хитно обавештен о инциденту, „спасао је ситуацију“. Отишао је у стан старих Руса, представио се као гестаповец, чак је и пиштољ вадио да би целој ствари дао што већу „аутентичност“, и „објаснио“ старцима:

— До ове куће је фабрика „Микрон“. Морамо да учврстимо темеље фабрике и да, за сваки случај направимо тајни излаз из

ње. Али о томе нико ништа не сме да зна. Ако писнете — оде глава! Ми у гестапоу се не шалимо.

Славко је био толико убедљив да се стари Руси никада више нису усудили ни да погледају на улаз у подрум. Тако преплашени и шћућурени у свом стану дочекали су и ослобођење.

*

Штампарија (односно гештетнер-ротатор) је снабдевана довољном количином папира и рад на првом броју „Гласа“ могао је да отпочне.

Истовремено су у подрум, крај бункера, донете и празне кутије од конзерви, које су Данка и Славка резале, од две правиле једну у којој ће се преносити илегални штампани материјал.

(Психијатар доктор Славко Морић, данас директор Завода за ментално здравље СРС каже:

— Још и данас исто тако добро баратам шрафцигером и клештима, као и својим лекарским гуменим чекићем.)

Први број „Гласа“

Чланке за први број „Гласа“ писали су секретар Покрајинског комитета СКЈ за Србију Благоје Нешковић, члан Покрајинског комитета Мирко Томић и књижевник Јован Поповић. По доласку у Београд касније ће се њима придружити и Мома Марковић, Петар Стамболић и Драги Стаменковић.

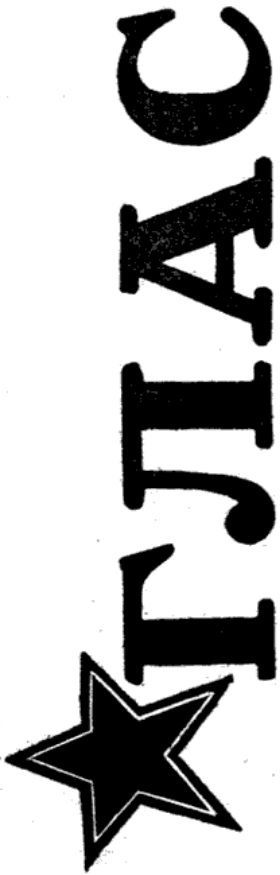
Текст првога листа из рукописа на матрице прекуцавала је Славка Морић и заједно са Данком Савић умножила га у 400 примерака.

Први број „Гласа“ Јединственог народно-ослободилачког фронта Србије појавио се у Београду 30. августа 1942. године. У његовом растурању и преносу од штампарије до окружних комитета и партизанских одреда узели су учешће Зага Јовановић, Милада Рајтер, Брана Перовић, Данка Савић, Славка Морић и десетине других партијских и партизанских курира.

Умножен на гештетнеру (ротатору), први број „Гласа“ штампан је на 24 странице формата 20 × 25 сантиметара, само нешто мало већем од обичне школске свеске. Мали број примерака тог првог броја „Гласа“ сачуван је и до данас. Али је, између осталих,

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОВОДА НАРОДУ!

ИЗ ИЗДАЈЕ ДРАЖЕ МИХАЙЛОВИЋА
СТВАРАНО ЈЕ РОДОЉУБЉЕ И
ВРЛИНА

ЈЕДИНСТВЕНОГ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ ФРОНТА СРБИЈЕ

ГОД. I БРОЈ 2—3

НОВЕМБАР 1942

ЦЕНА 6 ДИН.

25. ГОДИШЊИЦА ВЕЛИКЕ ОКТОБАРСКЕ СОЦИЈАЛИ- СТИЧКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

25 година је прошло од како је радни народ предреволуционарне царске Русије, на челу са радничком класом, под вођством бољшевичке Партије, збацио ронски јарам капиталиста и спахија и створио услове за изградњу моћне социјалистичке земље. Вековно искористишавање радника и селака престало је за увек, као што је престало за увек угњетавање народа над народом велике многонационалне Русије. Створена је братска сарадња између народа Совјетског Савеза.

Од октобра 1917, па до данас, народи Совјетског Савеза издржали су велика искушења, али су своју земљу, кроз цео овај период водили из победе у победу. Уз тешке борбе, са великим жртвама, рушили су препреку за препреком многобројних непријатеља младе Совјетске Републике. Од једне заостале робовске земље, чија су богатства, гутали шака капиталиста, великопоседника, цар и његова бирократија и веројатно капиталисти туђих земаља, совјетски народи успели су да створе богату и напредну земљу, у којој човек, ослобођен сваког угњетавања, зна само за радост и рад. Створена је држава совјетског социјалистичког уређења, у којој је нестало плачаке човека над човеком, санинут мрак незнања са најширих народних маса, уручен у културни живот један велики народ од сто осам-

МЕЂУНАРОДНИ ЗНАЧАЈ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ И ЗАМАСКИРАНИ ИЗДАЈНИЦИ

Борба коју народи Југославије воде против окупатора помоћу своје народне партизанске војске добија све јачи међународни значај. Требао је много времена док међународна јаност барем донекле сазна заманитост и упорност борбе коју води Народно-Партизанска и Добровољачка Војска Југославије. Било је више узрока зашто се у иностранству дуго времена није знало право стање у нашој земљи. Прво, окупатори упорно ћуте и настоје да не продре у иностранство и спина о њиховим многобројним и тешким поразима, које им наноси Народно - Ослободилачка Партизанска Војска. Они настоје приказати ту народну борбу као ствар само комуниста и шаке очајника, који су се одметнули у шуме да не би падали у њихове руке. У томе забавуривању, разуме се, долазе у велику противречност, која је широким народним масама наше земље већ врло добро позната. Друго, колико год су наши партизански одреди у прво време оскудевали у наоружању и морали освајати пушку по пушку од непријатеља, још су више ти одреди — а поспе и народно партизанска војска — оскудевали у пропагандистичким средствима (радио и т. д.) и због тога Врховни Штаб није могао дуго време на да међународну јаност обавештава о току народно - ослободилачке борбе у Југославији. Не само то, већ и у самој земљи није се знало у којој посланици шта се догађа у њави и то је.

лазе такви људи, као што су Драгиша Васић, мајор Остојић, Лазаковић, потпуковник Павловић и други, непрестано је слао лажне вести у иностранство избегличкој влади, која је те вести опда преко радио станица протурала у међународну јаност и створила о Дражи Михаиловићу легенду као о неком хероју и генијалном војсковођи, који се бори са својим четницима против окупатора.

Осврћуњемо се с неколико речи на Дражу Михаиловића и о томе како је он постао у иностранству познат.

Када је партизанска капитулација Југославије велики део официра југословенске војске предао се окупаторима, који су их одвели у немачко и италијанско ропство. Други, мањг део, побегло је храбро, заједно са владом у иностранство. Трећи део и то врло незначан, међу којима и Дража Михаиловић, побегли су на Улину Гору, у сигуран заклон, где би могла бити до свршетка рата мирни, да није у Србији почео да се развија снажан партизански покрет. Успешна ослободилачка борба партизанског покрета у Србији, ослобођење села и градова, побудило је ову господу да нешто предузму да их догађаји не би претазгли. Док су партизани освајали оружје и свикли немачке главе, докле су агенти Драже Михаиловића ширљали по Београду, врбовали

сон, који је дошао у Југославију октобра месеца 1941, заједно са мајором Југословенско војске Остојићем и Лаготићем. — На моје питање како су могли у Лондону од Драже Михаиловића начинити неки хероја, а он уопште не води борбу против окупатора, Хадсон је испричао цео тај случај: „Енглска влада нека ми појма о том Дражи Михаиловићу. Ствар је потекла из неких америчких новина, где је један амерички новинар, који је био у Анкари у Турској, написао један дугачак чланак у коме је писао о јуначком отпору Драже Михаиловића против окупатора“, казао је тај капетан. Пошто се већ чуло у иностранству о отпору, кога дају наши народи, у првом реду српски народ и о неким оружаним сукобима у нашој земљи, то је било дошло да се то прими као велика сензација и да се извесно југословенска влада у Лондону ухвати за Дражу Михаиловића као за неко упориште, пошто је она могла спроводити своју политику, политику стварања велико-српске базе у Југославији и то већ сада када је земља под окупацијом, како је догађаји не би претесли, т. ј. циљ кој је био да спречи да народ не пође својим путем који је почео трагично у својој крвавој ослободилачкој борби.

Овако, на пода начин, стварало се капица на пролићној крви херојских партизана, који су дали своје животе у борби за слободу народа. Дража Михаиловић и лондонска извесничка влада на сраман начин прикривали су пред међународном јавношћу право ствари. Из издаје Драже Михаиловића стварано је родољубље и врлина. После сваког убода ножем у леђа нашој Народно-Ослободилачкој Партизанској Војсци са стране Драже Михаиловића и његових покровитеља и издајничких официјера, лондонска влада даје одликовања најразличитијим издајничким официјерима: Драгићу и другим. Лондонска извесничка влада наплетачану борбу Партизанске и Добровољачке Војске Југославије приказивала је и још увек приказује пред међународном јавношћу делом Драже и његових четника, огрезах у крви најбољих партизанских бораца.

Овако стале необавештености владало је око 9 месеци, док коначно Врховни Штаб није дошао у могућност да пред међународном јавношћу

ПРВЕ ЧЕТИРИ СТРАНЕ „ГЛАСА“ ДВОБРОЈА 2—3 ИЗ 1942 ГОДИНЕ

Факсимил насловне стране „Гласа“ који је штампан новембра 1942. године у штампарији Централног комитета КПЈ у Београду
Fac-similé de la feuille de titre de «Glas» publié en novembre 1942 par l'imprimerie du Comité Centrale du PCY à Belgrade

робљених земаља света. Зато се није остварила замисао Хитлера, да поведе крсташки рат против Совјетске земље. Али се зато остварила замисао великих вођа совјетских народа Менина и Стаљина о сигурној савезу слободоборних народа са Совјетским Савезом. Остварили се рети великог Стаљина, да ће снаге Совјетског Савеза у једној најдравијој рата расти из дана у дан, док ће снаге веројатног нападника слабити из дана у дан.

И данас, када совјетски народи славе 25-годишњицу велике Октобарске Социјалистичке Револуције у доба најдравијег ослободилачког рата, њу славе сви слободоборни народи поробљених и непопобљених земаља. Славе је народи: Европе, Америке, Азије, Африке и Аустралије, славе је народи свих пет континената.

Њу славе народи наше земље, над којима се извила бес и крвошито фашистичких освајача. Славе је Срби, Хрвати, Словени, Црногорци, Македонци и др. јер је то празник победе њиховог заштитника, брата по крви и оружју, руског народа. Славе је зато, што је она пута каз како се треба борити за слободу, како треба градити братство међу народима. Славе је зато, што теквине велике Октобарске Револуције оних слободних народа — одрадног германског империјализма.

На данашњи дан великог Октобра народи наше вољене земље од Трстича до Београда, од Јадрана до Суботине, заједно са својом Народно-Ослободилачком Војском, са својим партизанима заветују се да ће још јаче и сложније ударити по свим злотворима нашег народа, немачким фашистима, њиховим вазалима и слугама.

Са овим заветом на данашњи дан народи Југославије шаљу своје пламене поздраве својем Великом Брату — руском народу, својем великом савезнику — Совјетском Савезу и његовој рођеној Црвеној армији.

ВЕЛИКЕ ОКТОБАРСКЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ! ЖИВЕЛА 25. ГОДИШЊИЦА

сумирају сви резултати, као што су: изградња најбољих тешке индустрије од једне индивидуалне земље, под условима потпуне изолације од других држава; изградња најјаче механизационе пољопривреде од једне природно-техничке земље, са хиљадитионам капиталистичко-феудалне земље, са хиљадитионам ситним сељачким газдинством без стоке и инвентара; изградња читавог народа на један велики културни степен; изградња најбољих армија до данас знамјене у историји постојећих војски, са најмодернијим наоружањем свих родова оружја, — онда се једино може разумети чињеница, како је совјетска земља, како су совјетски људи, они у Црвеној армији и позadini, сивени у великим фронт војске и позадине, могли одуриети огромној навали хитлеровске ратне машине и за 17 месеци великог отаџбинског рата задати такве ударце немачкој разбојничкој војсци, који је немачки војсководе у најскорију прошаст. А њена проласт значи слобода не само велике и срећне совјетске земље, него и слобода свих народа света.

Ово су резултати постојања Совјетске социјалистичке домовине за 25 година.

Много стотина година је прошло од кад су људи жуђели за срећним животом на земљи. Много стотина година био је крв потлачени човек за остварење правде међу људима. И сан свих потлачених остварило се у срећној совјетској отаџбини. Али жуђа нашањених и поробљених народа није се свуда остварила. Историја је додела народима Совјетског Савеза да при остварењу ову сан свеколиког радног човечанства. Историја је додела да народи Совјетског Савеза и њихова Црвена армија стоје данас на челу борбе свих народа света, за уништење највећег непријатеља — хитлеровског фашизма, који жели да се продужи ropство и неправда над народима целота света за читаве деценије. Ове своје историјске улоге свестан је сваки совјетски човек, сви совјетски народи. Оне њихове улоге, свесни су и слободоборни народи поробљених и непо-

ИСТОЧНИ ФРОНТ

„Биће и на нашој улици празник“.
(Стаљин)

19 новембра Црвена армија је отпочела офанзиву на фронту код Стаљинграда, а 25 новембра на фронту источно од Велике Луке и западно од Ржева. Офанзива Црвене армије ушптавајућом сицином отпочела је на широком фронту јужно, северно и западно од Стаљинграда, између Волге и Дона, као и од самог Стаљинграда. Још у првом налету са севера и југа, Црвена армија је пробила немачке линије у широком фронту у дубини преко 100 км. Ослобођен је велики број градова и насеља међу њима варош Кадач, на источној обали Дона. Пресечене су све железничке мреже које воде са запада, севера и југа према Стаљинграду. Одмах су биле разбијене «клетке» Немача око Стаљинграда, а саме немачке трупе пред Стаљинградом у јужни са свих страна од трупа Црвене армије. Исто-времетра офанзива Црвене војске на западној обали Дона, од Ђеленце на југ, отсена потпуно отступницу немачким трупама. Црвена Војска сада систематски ушптава окржане и на мање трупе посећане немачке трупе, ослобађајући исто-времено квартал за кварталом у Стаљинграду.

Да би се само приближило дада претстави сли-не офанзиве Црвене армије изнедемо следеће цифре. За десет дана офанзиве, Црвена армија на фронту код Стаљинграда и у околици реке Дона заробила је три окржане немачке дивизије са штабовима. Број заробљеница и убијених немачко-финишких војника и официра до сада се пење на преко 150.000. Број заробљених топова око 2.000, тенкова око 1.500, минобацала око 4.000, пушката око 60.000, коња око 10.000, слагалишта намирница, муниције и другог ратног материјала око 110.

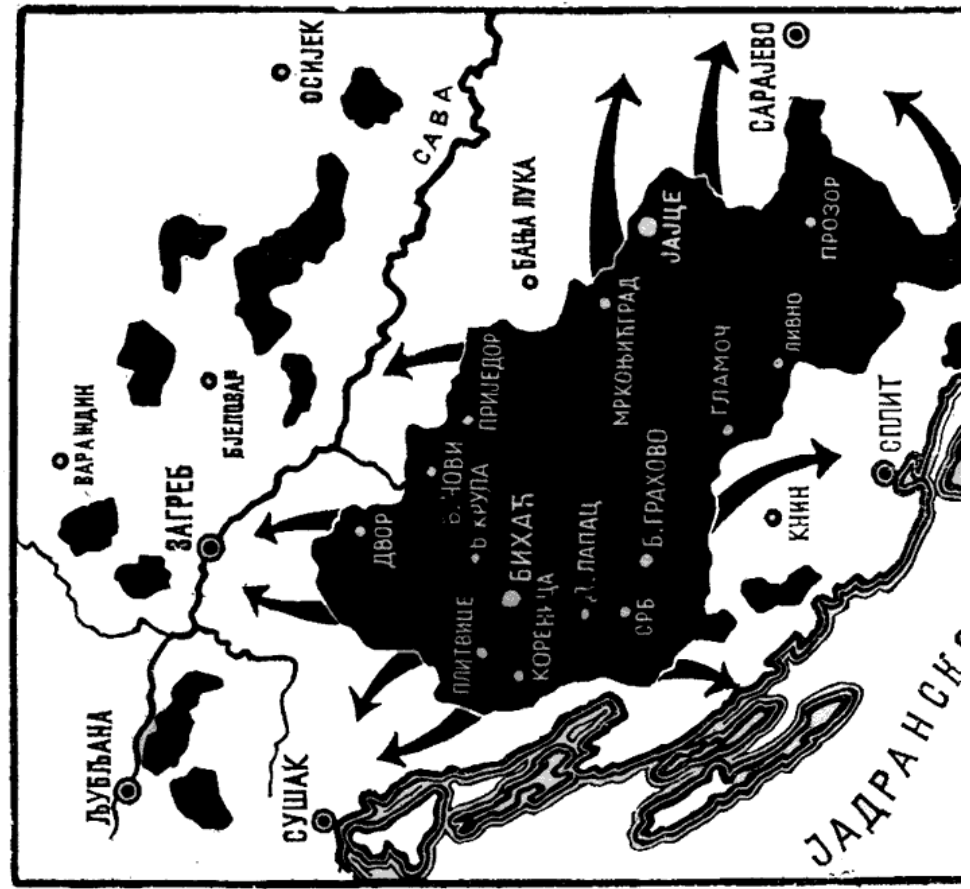
Офанзива Црвене армије на средњем одсеку фронта за 3 дана, од 25 до 29 новембра, развила се на следећи начин. Источно од Велике Луке пребијен је фронт у ширини од 30 км, а у дубини од 12—30 км, при чему су пресечене железничке пруге: Велике Луке — Невес и Велике Луке — Ново-Скоховици. Западно од Ржева пробијена су немачке линије на три де-

ОСЛОБОЂЕНА ТЕРИТОРИЈА

О Д К О С М А Ј А И П О С А В И Н Е Д О Л И В Н А И Б И Х А Ј А

Славни пут су прошли српски партизани. Од многих толовских група по Србији, за кратко време су нарасли партизански одреди до моћне војске, која је очистила читаву Шумадију и Западну Србију од немачких окупатора и домаћих издајника, поред других острва ослобођених тер-

Данас је читава централна и западна Босна,

шачке и 1 тенковску дивизију. Убијено је 10.000 немачких војника и официра, залепљено је и уништено доста ратног материјала и технике непријатеља.

Прави сачео садашње офанзиве Црвене армије не види се толико у изнетим цифрама, већ у следећим чињеницама: 1. Офанзива Црвене војске потврђује у потпуности генералног стратега, учитеља и војсковођу Црвене армије у СССР-а Стаљина о значају другог фронта у Европи. Јасно је да би отварање другог фронта у Европи у јуну, јулу, или августу ово године од стране Енглеза и Американаца омогућило уништење немачке војне силе још до краја ове 1942. године. 2. Она показује крупне органске недостатке немачке војске, које Црвена војска у погодном моменту може да искористи за уништење немачке ратне машине. 3. Она показује да је Црвена војска под руководством генералног стратега Стаљина разблала под Стаљинградом хитлерове планове о одвајању заволшког и уралског задела Москве, опкољењу Москве и присиљавању Црвене војске на капитулацију. Тространска херојска одбрана Стаљинграда скраћивала је и онако «кратки дах» немачке војске. 4. Она показује да није зима онај елеменат који омогућава успехе Црвеној војсци, већ да је то снага Црвене војске, јер је припремљена и успешно се сироводи на главном ратишту читаве 1942. године, на најјачој тачци Немаца, код Стаљинграда, а уз то је Црвена војска способна да војди успешне офанзивне операције на више одсека фронта једновремено. 6. Офанзива Црвене војске код Стаљинграда и Великије Луки — Ржев само је припрема терена за оне операције Црвене војске, које ће дефинитивно уништити Хитлерову ратну машину, хитлеровску државу и хитлеровски «нови поредак у Европи».

Није требало дуго времена да догађај потврде речи Стаљина, генералног стратега и учитеља Црвене армије и СССР-а, запитаника и ослободилаца поробљених народа: «није далеко дан када ће непријатељ успознати снагу нових удараца Црвене армије.

Л.

риторија око Хомова, Крајине, Сврљига, Топлице и Јабланице.

Равно годину дана је прошло 29 новембра ове године од када су Немци, уз пуну подршку четника Драже Михаиловића, напали и освојили Ужиче, а тиме и ослобођену територију Шумадије и Западне Србије. Истовремено су Немци и њихове слуге четници Драже Михаиловића напали партизанске одреде у Хоמוљу, Источној Србији, а нешто касније Бугари и четници на партизане у Топлици и Јабланици. Добрим делом ослобођена Србија поново је освојена од немачких и бугарских окупатора, углавном захваљујући издајничку Дражи Михаиловићу и његовим људима. Настали су прилици за слободољубиви српски народ. Зудум Немаца удесетостручавао се зудумом слугу немачких: четника, недивџаца и логинџаца.

Али српски народ није пао на колена, а српски партизани непоколебљиво су наставили мучну и неравномерну борбу, али славно и праведну, против окупатора и његових најамника.

Партизански одреди који су остали на територији Србије, наставили су борбу преко читаве зиме, пролећа и лета 1942. год. и сада улазе у другу зиму борбе за слободу и независност нашег народа. За протекло време они су очврстли, прекачили се, а поред тога створили су се и нови одреди. Никакав терор и прогињања безбројних казних ескадрија Немаца, Бугара, четника Драже Михаиловића и «Српске државне страже» нису могли да сложе борбени дух српских партизана, који су решени да до краја буду на челу наше народно ослободилачке војске.

Српски партизани, који су се повукли из Ужича у Сандак, формирали су I и II пролетерску народно-ослободилачку ударну бригаду, које су са III и IV црногорском и сандачком кренуле преко Сандака, Црне Горе, Херцеговине и Босне и као грудва снега, пролазећи кроз пределе увећавале су се и мрмле све пред собом, да би данас у заједници са партизанима Босанске Крајине, Кордуна, Лике и Далмације сачињавале моћну Народно-Ослободилачку Војску. Српским партизанима, I и II пролетерској

Босанска Крајина, део Кордуна, Лике и Далмације ослобођена територија, која се држи већ од јуна месеца ове године. Непријатељске офанзиве на ослобођену територију ређају се једна за другом све без успеха, а партизани заузимају град за градом.

Извештаји Врховног Штаба Народно Ослободилачке Војске сваког дана јављају преко радио станице «Слободне Југославије» о новим успешима. После ослобођења важнок града Бихаћа, народна војска сада опседа Босанско Грахово, а у Јајцу се воде жестоке уличне борбе.

Моћна је то сила Народно Ослободилачка Војска. Израсла из малих партизанских одреда у ударне бригаде, данас она претставља праву народну војску, која је састављена од крупних јединица, као што су корпуси, дивизије, бригаде итд.

Велика заслуга припада за овакав успех народно ослободилачке борбе Врховном Штабу Народно Ослободилачке Војске, на чијем челу стоји друг Тито. Врховни Штаб нема у својој средини издајничких и капитулантских људи, као што су они, који су седели у Једевалштабу југословенске војске. Врховни Штаб је верно и смело вођство наш народ из победе у победу. Никаква издајства изабеглицке југословенске владе из Лондона нису збуниле Врховни Штаб, јер је он имао пред очима само интересе народно ослободилачке борбе.

На годишњицу губитка ослобођене територије у Србији, српски народ може да се поново са својим борцима партизанима, како са онима који су наставили мучну, али уторну борбу по српским брдима и долинама, тако и са онима који су као моћни талас подизали са друговима из Сандака, Црне Горе, Босне и Херцеговине народ у својшти народни устанак. Наш народ са усхићењем прати херојску борбу наших славних партизана и жељно очекује када ће се српски партизани и читав народ Србије састати са српским партизанима из I и II пролетерске народно ослободилачке ударне бригаде, када ће поново заједно сунце слободе на ослобођеним територијама Србије.

Факсимил треће стране „Гласа“ који је штампан новембра 1942. године у Београду

Fac-similé de la troisième page «Glas» publié en novembre 1942 à Belgrade

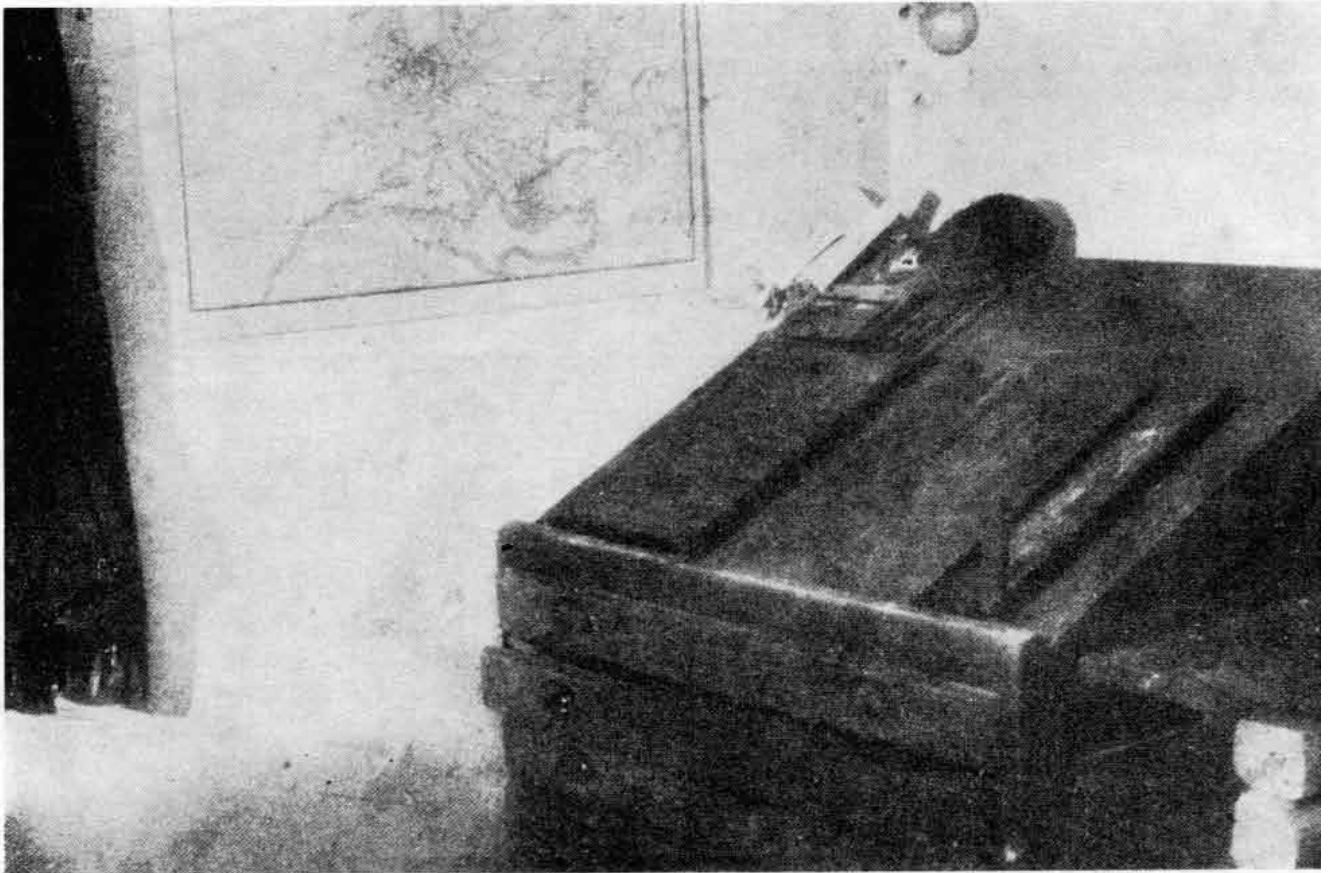
у библиотеци ЦК СКЈ сачуван и оригиналан текст, куцан на писањој машини, са кога је Славка Морић прекуцавала први број на матрице. Овај јединствени примерак пропраћен је и једном кратком напоменом која је писана оловком тадашњег секретара Покрајинског комитета КПЈ за Србију, друга Благоја Нешковића-Михаила. Њоме он обавештава Врховни штаб ПОЈ о новопокренутом гласилу.

Садржај белешке је следећи: „Ово је први број „Гласа“. Данас излази рађен овако на ротатору. Овај вам шаљем не чекајући примерке испод ротатора, да би искористили ташну. Штампан је у 400 примерака. Јавите мишљење. Поздрав М.“

У уводнику првог броја „Гласа“ истиче се да је нови лист намењен „објављивању чланака, вести и извештаја до којих наш народ не може доћи под условима окупације и тираније немачких најамника у Србији“.

У даљем тексту се наводи да „Глас“ пружа „трибину са које ће сви поштени и прави родољуби, без обзира на политичка убеђења, износити своја мишљења, којима ће помагати да се наш народ што пре ослободи окупатора и његових најамника... ГЛАС ЈЕДИНСТВЕНОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ФРОНТА СРБИЈЕ треба доследно да штити интересе народноослободилачке борбе и да онемогући подстрекаче на братоубилачки и грађански рат, јер је то противно интересима ослобођења нашег народа“... И даље „Глас“ треба да „омогући стварање јединственог ФРОНТА против окупатора и његових слугу као битног услова за ослобођење нашег народа“...

Пошто се тиражом од 400 примерака није могло да подмири интересовање нити илегалних скојевских актива и партијских ћелија у Београду, нити одреда и актива у унутрашњости, то се касније приступило доштампавању и растурању још око хиљаду примерака овог првог броја „Гласа“.

Унутрашњи изглед илегалне штампарије ЦК СКЈ у Београду на Бањичком венцу бр. 13
 Une vue de l'intérieur de l'imprimerie illégale du CC du PCY à Belgrade au 13. Banjički Venac

Растурање „Гласа“ и других пропагандних материјала

Честе рације, лични претреси путника и њиховог пртљага, отежавали су пренос илегално штампаних материјала, па су руководиоци партијске технике Покрајинског комитета Србије дали налог прецизном механичару Вучку Ивковићу и његовом брату Предрагу да у дворишту зграде у Улици Војводе Глигора број 24 (у којој је Вучко становао) оспособе једну просторију за механичарску радионицу.

Снабдевши се алатом, Вучко и Предраг почели су легално да праве и поправљају пегле, решое и пећи а илегално масу других предмета за пренос разних пропагандних материјала, порука, писама па и других ствари потребних НОП-у (санитетски материјал, оружје, муниција итд).

По налогу Животе Степановића, Вучко и брат су најпре направили неколико путничких кофера и ташни са дуплим дном, а затим и ситније предмете, као што су

пудријере са скровиштима за писма, неколико женских ташни, табакера, дрвених кутија, буђелара, акти-ташни са тајним преградама итд. Правили су они чак и шупље потпетице за женске и мушке ципеле али и канте за петролеј са тајним преградама, затим шупље оклагје, лажне решое и праве електричне шпорете, прскалице за винограде и ватрогасне апарате са тајним преградама.

Радионица ових предмета касније је премештена у Предрагов стан, у улици Стевана Првовенчаног број 69. Међутим, у овако недовољно опремљеној радионици нису могли да се израђују компликованији апарати, па се, на предлог Степановића, Вучко Ивковић запослио у радионици за прецизну механику Чедомира Марјановића у Колубарској улици број 20.

Марјановић је био симпатизер НОП-а и знао је шта ће се (разуме се, када он није присутан) израђивати у његовој радионици. Али је опасност претила од Марјановићевог ортака и профашистички оријентисаног

Просторија у којој је била смештена илегална штампарија у Београду за време рата

Les locaux où fut installée l'imprimerie illégale à Belgrade pendant la guerre

сувласника радионице инжењера Јанежића, који се, поред осталог, редовно дружио са немачким инжењером Блуменауом, шефом фашистичке пасивне заштите Београда. Међутим, можда је управо та околност и помогла да се, готово на очи непријатељу, израђују и многобројни гештетнери, „ватрогасни апарати“ и „прскалице за винограде“, у ствари амбалажа за пренос илегалне штампе.

Око Вучка се у радионици ускоро окупило још неколико младих људи (његов брат Предраг а затим још и Јарослав Добеш, Никола Јовановић и Душан Павличек), па је тако, поред десетак гештетнера било могуће конструисати и две тиглштарске машине, од којих је једна смештена у штампарију Покрајинског комитета у Крајинској улици.

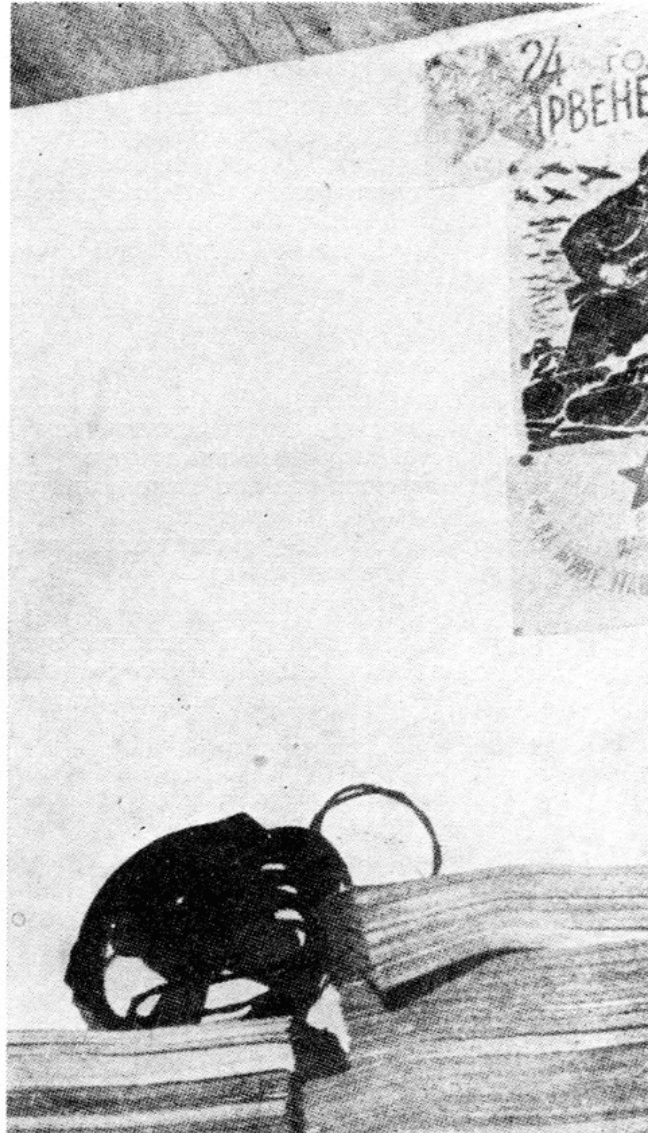
Везу Покрајинског комитета са Вучком Ивковићем у септембру 1941. преузео је од Животе Степановића члан Покрајинског комитета Светислав Каначки-Мали, учесник шпанског грађанског рата, који је руководио техником Покрајинског комитета све до пред крај јула 1944. године, када је пао у руке квислиншке специјалне полиције. Управо је то хапшење омело и комплетирање велике штампарске машине коју је Вучко Ивковић радио у радионици Марјановић-Јанежић и на којој је требало да се штампају по две стране „Гласа“ истовремено.

Данка Савић прва жртва из технике покрајинског комитета

Непосредно по изласку из штампе и после успешног растурања првог броја „Гласа“, у септембру 1942. године, пала је прва жртва запослена у техници Покрајинског комитета. Била је то Данка Савић. Додуше, њено хапшење није било у непосредној вези са штампом и растурањем „Гласа“, али је у сваком случају, запечатило судбину илегалне партијске технике у Цветковој улици 15.

Доктор Славка Морић, данас лекар, а тада курир Покрајинског комитета КПЈ за Србију, овако описује тај догађај:

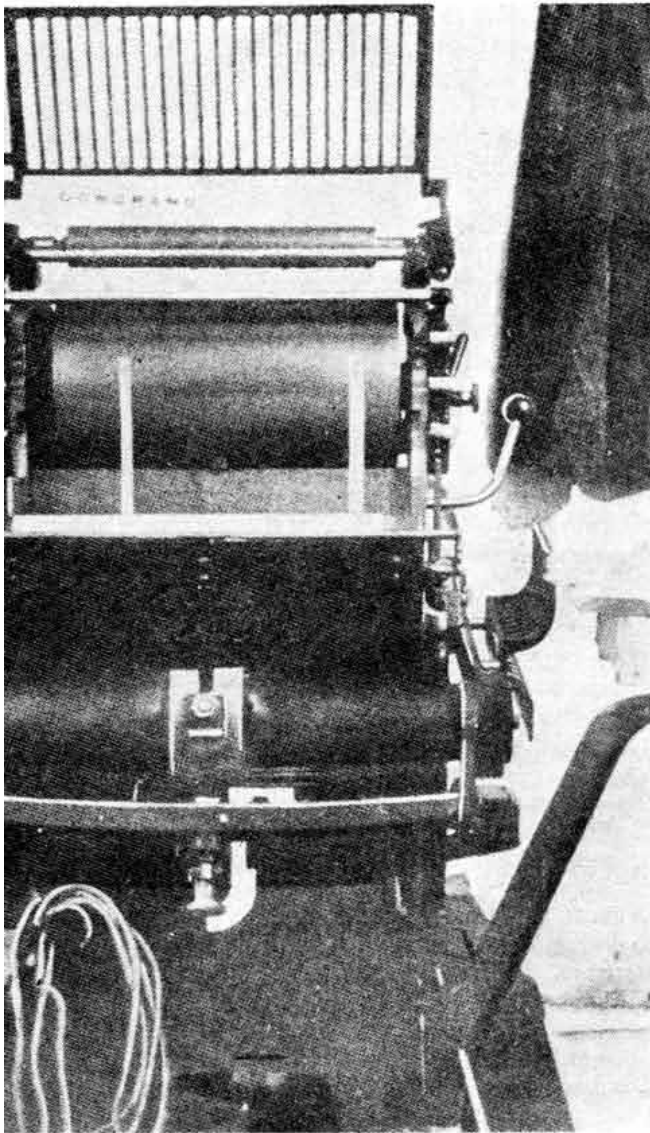
„Данка је, као курир Покрајинског комитета, држала спољне везе са 14 комитета и одреда у Србији као и месним комитетом Београда. Ја сам обично ишла испред ње на места састанака као нека врста претходнице, па пошто бих проверила да нема опасности, Данка и курир би се састајали и измењали пошту или би му Данка пре-

Постројења илегалне штампарије ЦК СКЈ на Бањичком венцу 13 која је радила од почетка рата до 31. VIII 1943. године, хартија припремљена за штампу, а на зиду је и плакат који је за време рата радио Ђорђе Андрејевић-Кун

Papier préparé pour l'imprimerie; sur le mur une affiche exécutée pendant la guerre par Djordje Andrejević-Kun

давала штампу и друге материјале. Неко од ухапшених курира одао је Данку. Радило се, у ствари, о ситницама без икакве везе са растурањем „Гласа“, али је окупатор био неумољив. Када су жандарми дошли у стан у Цветковој 15 да је хапсе, ја сам радила затворена у тајном бункеру крај подрума. Чула сам буку. Жандарми су претресали стан па су се спустили и у

Постројења илегалне штампарије ЦК СКЈ на Бањичком венцу 13 која је радила од почетка рата до 31. VIII 1943. године, била „конзервирана“ и нетакнута дочекала ослобођење Београда

Installations de l'imprimerie illégale du CC du CC du PCY au 13, Banjicki Venac. L'imprimerie travaillait depuis le début de la guerre jusqu'au 30. VIII 1943, puis fut «conservée» et resta intacte jusqu'à la libération

подрум. Неко од њих се зауставио управо на решетки, тајном улазу у скровиште и, приметивши гомилу кутија од конзерви у подруму, прокоментарисао је: „Богам, овде се добро кркало!“. У ствари, биле су то само празне конзерве, кутије припремљене за паковање пропагандног материјала... Данку су одвели. Ја сам морала да пронађем ново склониште. Касније сам дознала

да се Данка изврсно држала. Специјална полиција није успела да је сломи ни батинама, ни најтежим мукама. Из логора на Бањици послала је пред стрељање својој сестричини лутку за чије је власи употребљивала сопствену косу. Стрељали су је у мају 1943. године.

Била је то прва жртва из редова оних који су учествовали у штампању и растурању „Гласа“ Јединственог народноослободилачког фронта Србије.

*Други број — двоброј „Гласа“ —
Мајсторство штампарске технике*

Хапшење Данке Савић није имало неки значајнији утицај на промену места и технике штампања „Гласа“, тим пре што се Данка пред класним непријатељем и полицијским жбирима држала изванредно добро и није одала ни једну једину везу. Међутим, осећала се потреба да једно такорећи званично гласило ЈНОФ-а буде и технички одлично опремљено. Био би то изазов и пркос непријатељу, а читаоцима би још јаче улио поверење у снагу и организованост отпора непријатељу-окупатору и домаћим издајницима.

Тако је други број, односно двоброј (2 и 3) „Гласа“ штампан у техници Централног комитета КПЈ на Бањичком венцу 15 (тада краља Звонимира 4) у формату 24 × 36 сантиметара, у две боје и на 12 страна.

За оно време и услове под којима је лист штампан било је то мало ремек дело графичке вештине. У заглављу, које је израдио Ђорђе Андрејевић Кун (у то време је илегално становао у штампарији — згради на Бањичком венцу), налазила се црвена петокрака звезда. На трећој страни карта ослобођених територија, такође у две боје и такође рад Ђорђа Андрејевића Куна.

Од два уводника овог двоброја „Гласа“ први говори о двадесетпетогодишњици велике октобарске социјалистичке револуције, а други, који је написао лично командант народноослободилачке војске Југославије друг Тито, о међународном значају народноослободилачке борбе у Југославији и о замаскираним издајницима.

Обрачунавајући се са издајничком улогом Драже Михајловића и избегличке владе друг Тито каже између осталог у свом чланку: „Дража Михајловић и лондонска избегличка влада на сраман начин прикривали су пред међународном јавношћу право стање ствари. Из издаје Драже Михајловића створено је родољубље и врлина“.

На другој страни овог броја налазила су се обавештења о оснивању и првом заседању АВНОЈ-а 26. и 27. новембра 1942. године, затим обавештење о рату у Африци, извештај о зверствима и убиствима која врши београдска полиција. На трећој страни налазили су се извештаји са источног фронта и са новоослобођене територије у Босни и Херцеговини, илустровани већ познатом картом коју је радио Ђорђе Андрејевић Кун. На четвртој страни „Глас“ се обрачунава са издајником генералом Недићем. На осталим странама приложени су извештаји са осталих ратишта у свету, затим саопштења о новембарском конгресу православних свештеника на слободној територији и извештај о акцијама партизанских одреда у Србији.

Слагање и штампање овог двоброја „Гласа“ обавили су Слободан Јовић и Бранко Ђонових, Дана и Бранко Максимовић, Зага Јовановић, Ђорђе Андрејевић-Кун, њихове везе са Благојем Нешковићем секретаром Покрајинског комитета КПЈ за Србију (који је једини од „спољних“ знао где се штампарија налази) и „веза“ са куририма (Миладом Рајтер, Елзом Метерли, Славком Морић, Браном Перовић, Србиславом Букумировић) као и добром функционисању Централне експедиције у стану Оливере и Мирослава Парезановића (Ластина број 9) растурање „Гласа“ обављало се плански и без икаквих инцидената.

Међутим, већ тада овде се више није налазио доктор Мило Бошковић, који је морао да се склања од Немаца, па је пошао на ослобођену територију преко Загребa. На жалост, већ је у Загребу био ухапшен, премлаћен и послат у логор Стара Градишка (јула 1944. доктор Мило Бошковић је пребачен у Јасеновац где га је, после неуспелог бекства, својеручно стрељао усташки злочинац Лубурић, уз речи: „Е. докторе, тебе ћу као класног непријатеља особно стрељати“. На дан погибије доктор Мило Бошковић имао је 31 годину.).

У штампарију ЦК КПЈ на Бањичком венцу дошли су једне јануарске вечери 1943. године другови Благоје Нешковић и Светозар Вукмановић Темпо. Друг Темпо се тада налазио на пропутовању кроз Београд, на путу за Македонију где ће помоћи распламсавање устанка у овом делу Југославије.

Јануарско-фебруарски двоброј „Гласа“

За јануар и фебруар 1943. године такође је, на Бањичком венцу, припремљен двоброј „Гласа“, што се види из заглавља у коме стоји: „година II, број 1—2, јануар—фебруар 1943. године“. Штампан у истом формату као и претходни (24 × 36 см), овај двоброј имао је две стране више (укупно 14) а већина чланака била је потписана псеудонимима. Тако под насловом „На путу победе“ М. Јовић пише о закључцима првог

заседања АВНОЈ-а, а у чланку „Друмови ће пожелет Турака“ писац „Вук“ говори о народним издајницима.

На осталим странама јануарско—фебруарског двоброја „Глас“ доноси извештаје о стању на фронтима, пише о помоћи коју нам шаљу наши исељеници из Америке, објављује прилоге Иље Еренбурга и песму Мајаковског „Застава“, закључке прве конференције АФЖ-а, доноси проглас Главног штаба за Србију и осврт на херојску смрт Мирка Томића-Селјака. Под насловом „Светли гробови“ обелодањују се имена палих бораца и симпатизера НОП-а, као и имена њихових убица.

Захваљујући савршеној увежбаности екипе у штампарији (Слободан Јовић, Бранко Ђонових, Дана и Бранко Максимовић, Зага Јовановић, Ђорђе Андрејевић-Кун), њихове везе са Благојем Нешковићем секретаром Покрајинског комитета КПЈ за Србију (који је једини од „спољних“ знао где се штампарија налази) и „веза“ са куририма (Миладом Рајтер, Елзом Метерли, Славком Морић, Браном Перовић, Србиславом Букумировић) као и добром функционисању Централне експедиције у стану Оливере и Мирослава Парезановића (Ластина број 9) растурање „Гласа“ обављало се плански и без икаквих инцидената.

За март и април 1943. године штампан је још један двоброј „Гласа“. У заглављу је носио ознаку: „Година II, број 3—4, март—април 1943.“ Значајни су прилози у овом броју, који је имао само осам страна, чланак о „тоталној мобилизацији“ којим се раскринкава организација Недићеве принудне радне службе и „Сећање на 27. март 1941. године“.

Последњи (седми) број „Гласа“ штампан у штампарији ЦК КПЈ на Бањичком венцу носио је број пет и датиран је са мајем 1943. године. Овај број имао је дванаест страна, и као остали (сем трећег), био је у две боје. Значајни прилози, поред редовних ратних извештаја, у њему су чланак о борбеном јединству свих народа Југославије, затим „Одјек са Дрине“, песма Владимира Назора „Друг Тито“, извештај о петој фашистичкој офанзиви и раскринкавање дражиноваца због отворене сарадње са Немцима.

Сеобе

Средином те, 1943. године у стан (штампарију) на Бањичком венцу уселили су се званично власници Дана и Бранко Максимовић, а „одселиле“, у ствари прешле у потпуну илегалност, Зага Јовановић и Љубо

бица Ђоновић. Међутим, ускоро су Љубица, Загорка и Ђорђе Андрејевић-Кун отишли преко Срема у Босну, на ослобођену територију. Њихов посао око изношења готових материјала из штампарије преузели су Бранко Ђоновић и Слободан Јовић.

Штампарија ЦК функционисала је нормално до 31. августа 1943. године. Тог дана Немци су наредили свим станарима са Бањичког венца да се у року од три дана иселе из својих станова и ослободе их за потребе окупатора, који су цео тај крај „конфисковали“ за решавање стамбених проблема својих официра.

Иако тих дана нису имали везу са Покрајинским комитетом КП за Србију, ипак су четворо станара са Бањичког венца успели да у деловима пребаце до централног магацина најпре малу штампарску машину „Бостон“, која је била резерва у случају да велика „Викторија“ буде у квару, а затим још и све преостале примерке књига и другог штампаног материјала. Све је то обављено, такође, пред очима Немаца. Штампарија ЦК је затворена, над бункером је остао орман са тајним дном, у зграду су се уселили немачки официри, не слутећи да се испод њихових ногу налази штампарска машина која им је задала многе главобоље и коју су тражили безуспешно по целом Београду. Неоштећена и неупотребљавана, ова конзервирана штампарија дочекаће и ослобођење и биће један од најочуванијих експоната музеја илегалних партијских штампарија у Београду.

Напустивши штампарију, Бранко Ђоновић се сместио најпре у Ластиној улици а Слободан Јовић у Кумодрашкој, да би ускоро обојица поново постали заједно илегални станари бункера и тајне штампарије Покрајинског комитета КПЈ за Србију у Крајинској улици број 24.

Бункер у Крајинској улици, који се налазио у кући Ратке и Милутина Благојевића, није било тешко претворити у штампарију пошто је и до тада већ служио као склониште штампарског материјала: хартије, слова, боја и већ одштампаних летака, новина и другог пропагандног партијског материјала. Мали тигл, израђен од алуминијума, који је према нацртима инжењера Јове Јанковића конструисао Вучко Ивковић, унесен је у бункер у деловима и ту склопљен.

Истовремено, Светислав Каначки, као руководилац технике Покрајинског комитета, дао је одмах налог Ивковићу да у радионици за прецизну механику Марјановић-Јанежић (у Колубарској 24) отпочне

израду веће и модерније штампарске машине, на којој би било могуће одједном добити отиске величине две стране досадашњег „Гласа“. Био је то велик и сложен задатак. Цртеже и све детаље делова велике машине, која би се лако расклапала опет је начинио инжењер Јован Јанковић, који се пред власницима радионице појавио и као „наручилац машине за израду изолатора грејних тела“. Пословођа радионице Вучко Ивковић и први сувласник Марјановић знали су о каквим је „грејним телима“ реч, али инжењер Јанежић никада није посумњао чему ће заправо служити нова машина. На жалост, та машина никада неће прорадити јер ће је пред само ослобођење уништити њени творци, уклонивши чак и трагове њених делова (после провале у јулу 1944. године). Међутим, Вучко Ивковић је при томе успео да сакрије у одаку радионице све планове ове машине, па су тако макар они сачувани и данас у музеју илегалних партијских штампарија представљају значајан експонат.

На мањем формату

У очекивању велике штампарске машине, у Крајинској 24, Ђоновић и Јовић наставили су да штампају „Глас“ на постојећем тиглу, на коме је било могуће добити отиске максималне величине од 24 × 30 сантиметара. Па ипак, иако је штампана само страна за страном, број 6 „Гласа“ за септембар 1943. изашао је на шест страна у тиражу од две хиљаде примерака (формат је, као што је већ речено, био мањи: 24 × 30 см). Технички, ни овај број није заостајао за претходнима.

„Глас“ број 6, година II за септембар 1943, у ствари је био, заједно са ранијим двобројем, девети по реду.

Пун оптимизма, овај примерак „Гласа“ саопштава читаоцима вести о успесима Народноослободилачке војске и партизанских одреда, док истовремено изражава огорчење АВНОЈ-а (потпис: Иван Рибар) због четничких и усташких злочина чије су жртве биле доктор Сима Милошевић, затим песник Горан Ковачић, доктор Дејан Поповић и три медицинске сестре из његове болнице. Посебан осврт посвећен је смрти професора доктора Милоша Савковића, некадашњег сарадника „Гласа“, кога су такође убили дражиновци.

Нови број „Гласа“ (у заглављу: година II број 7, за децембар 1943. године) изашао је такође у две боје али само на четири стране. У њему најважније место заузи-

мају информација о стварању Националног комитета ослобођења Југославије и вест о масовности устанка у Јабланици и Топлици. Поред овога, овај број „Гласа“ доноси и детаљне извештаје са фронта.

Двоброј „Гласа“ за јануар-фебруар 1944. (заглавље: година III, број 1—2, јануар-фебруар 1944) штампан је на осам страна. Он доноси чланак „Издајничка влада у блату“, којим се жигошу поступци издајника народа, затим даје опширну информацију о зимској офанзиви Црвене армије, доноси Резолуцију другог заседања АВНОЈ-а, обавештење о основним начелима Устава нове Југославије, објављује поруку Маршала Тита, жигоше договор Немаца и четничког команданта Калабића и на крају саопштава о успешним борбама Народноослободилачке војске у Србији.

Трећи број „Гласа“ у 1944. години излази у марту а четврти у мају. То је уједно био и последњи број „Гласа“ у окупираном Београду. Иначе, збрајајући их по реду, без обзира на годину излагања, био је то четрнаести београдски „Глас“. Од тих 14 бројева (заједно са двобројевима) тринаест су сложили, преломили и одштампали Бранко Ђоновић и Слободан Јовић.

У тим „окупацијским“ београдским бројевима „Гласа“ сарађивали су, поред Благоја Нешковића и Мирка Томића-Сељака (кога је полиција убила почетком 1943. године на степеништу његовог стана) и писали још и: Ђорђе Јовановић-„Јарац“, доктор Милош Савковић (до погибије), Петар Стамболић, Душан Петровић-Шане, Дража Марковић, Драги Стаменковић, Бора Дреновац, Милош Минић, Јован Шербановић, Марко Врањешевић, Мика Милосављевић, Божићка Дамјановић — „Кика“ и многи други партијски руководиоци и борци из партизанских одреда, који су своје прилоге за „Глас“ слали преко курира.

Актуелнијим материјалима и вестима са фронта редакција „Гласа“ снабдевала се путем радија. Један од таквих „снабдевача“ био је и илегалца Живојин Пауновић, кога је Светолик Каначки 1944. године сместио, заједно са његовом другарицом Милом, у стан Ане Добеш у Улици Стевана Првовенчаног број 103. Прекинувши све своје раније везе, Пауновић је добио као једини партијски задатак: слушање преко радија свих емисија вести савезничких радиостаница и станице „Слободна Југославија“. Бележење свих важнијих извештаја, њихово прекуцавање и достављање преко курира „Гласу“ Јединственог народноослободилачког фронта. Претходно је Жиле Пауновић

сам одлично савладао знање стенографије, тако да је задатак обављао веома солидно.

Међутим, такорећи у предвечерје коначног ослобођења земље испод окупатрског ига, партијској организацији и већ уиграној екипи редакције „Гласа“ непријатељ је задао тежак ударац. Велика јулска провала 1944. привремено је прекинула даље излагање „Гласа“ у Београду.

Херојска смрт двојице графичара

Ни до данас није разјашњено како је Недићева Специјална полиција ушла у траг Светиславу Каначком-Малом, руководиоцу партијске технике Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Чињеница је, међутим, да је Каначки ухапшен крајем јула 1944. године. Покушао је да да отпор, затим је сам себи пуцао у груди, али је остао жив и био ухапшен.

Истовремено, у рану зору, нешто пре четири часа изјутра, 28. јула 1944. године, гестаповци и агенти специјалне полиције опколили су са свих страна кућу Милутина и Ратке Благојевић у Крањској улици број 24.

*

Укућани: Милутин, Ратка и њихов четворогодишњи син су спавали. Пробудила их је паклена лупа на вратима. Знали су одмах о чему је реч, али су ипак питали:

— Ко је?

— Отварај, полиција!

Када су отворили, Немци и Недићевци су насрнули на њих:

— Где је улаз у бункер? Говорите!

— Какав бункер? Нема бункера!

Кундаци су пљуштали по њиховим телима. Дете је цвилело. Али они нису изговорили ни једну реч признања. Ратку су повукли ка полицијским колима. Успут, мајка је полетела назад ка синчићу. Да га загрли и пољуби последњи пут.

Одвукли су је и одвезли.

Дете је остало у дворишту. Милутинова мајка изашла је из дворишне зграде, прихватила га и одвела у свој стан.

Милутина су наставили да туку. Иако полумртав, ћутао је.

Доле, у бункеру, у штампарији, пробужени галамом, схвативши брзо ситуацију, Бранко Ђоновић и Слободан Јовић палили су у углу тајне просторије архиву, преостале бројеве „Гласа“ и други пропагандни материјал.

Куцањем по поду, полицајци су открили место испод кога се налазила штампарија. Довукли су затим бушилице и њима начинили отвор.

Бранко и Слободан отворили су ватру из револвера. Један полицајски агент је јаукнуо. Затим су одозго полетеле бомбе.

Када су се експлозије утишале, из бункера су се зачула још два револверска пуцња. Проширивши отвор на бункеру, полицајци су ушли и нашли једног крај другог Бранка и Слободана са прострељеним слепоочницама. Нису се предали.

Тек доле, у разваљеном бункеру, недићевци су пронашли механизам којим су се пећ и казан из купатила спуштали у бункер, ослобађајући улаз. Њихов бес сручио се на тај савршени механизам. Истог тог дана, у поподневним часовима, југословенски квислинг, генерал Милан Недић, лично је дошао да види улаз у бункер и склониште у коме је била смештена штампарија бораца ЈНОФ-а. Затим су његови полицајци разорили све, и штампарију, и слог, и тигл, и улаз у бункер.

Ратку и Милутина Благојевића, у чијој се кући налазила штампарија, непријатељи народа стрељали су 8. септембра 1944. године.

У великој јулској провали 1944. погинули су многи активисти, комунисти и радници партијске технике Покрајинског комитета, али је велики број успео да се на време склони и пребаци на ослобођену територију.

На жалост, нову и модерну штампарску машину група око Вучка Ивковића није успела да заврши. После провале, уништено је и оно што је већ било готово.

Али бес окупатора и његових слугу није могао да заустави напредовање ослободилачких снага НОВ-а. Многи делови Србије већ су били ослобођени.

„Глас“ на слободној територији

После погибије Ђоновића и Јовића, у праскорје ослобођења, требало је наставити њихов рад и штампање „Гласа“. И посао је настављен. Знатно безбедније, под очигледно много бољим условима од оних у подземном бункеру.

По налогу и непосредним руководством Благоја Нешковића и Петра Стамболића, на ослобођеној територији у Топлици, изашао је из штампе пети, септембарски број за 1944. годину. У заглављу је стајало „Година III“.

Редакција „Гласа“, коју су у то време сачињавали већ искусни новинари и писци: Слободан Ивановић, Богдан Пешић, Таса Младеновић, Марко Врањешевећ, Сава Вучковић и Миливоје Стефановић, била је смештена у селу Горњем Сатовцу, у коме се налазио и главни штаб НОВ-а за Србију. Штампарија је била 15 километара даље, у селу Ивањи под Радан планином. Иако се налазила на слободној територији, за штампарију у Ивањи мало је ко знао јер је била смештена у кући ван села. Ножни тигл, на коме су штампани пети и шести број „Гласа“ у 1944. години, покретали су на смену сами уредници и сарадници. Руководилац ове штампарије био је Вељко Мартиновић-Баљница а помагали су му графички радници из Прокупља и Лесковца, који су, ступивши у одред НОВ-а, били одмах ангажовани за рад у пропаганди.

У петом, септембарском, и шестом, октобарском, броју „Гласа“ аутори пишу већ под пуним потписима. Објављују се говори Коче Поповића и Благоја Нешковића. Мома Марковић објављује чланак „Србија има реч“ а о народноослободилачким одборима пише Михајло Ђуровић.

Осврћући се на трогодишњицу излажења првог броја „Гласа“, друг Благоје Нешковић, између осталог каже:

„Историја уређивања и издавања „Гласа“ у најужој је вези са историјом народноослободилачке борбе у Србији у најтежим часовима српског народа у времену од 1942. до 1944. године. „Глас“ је био идеолошка и организациона основа на којој се у Србији изграђивао Јединствени народноослободилачки фронт (јер је и сам поднаслов „Гласа“ то означавао). Покретачи, сарадници, технички уређивачи и растурачи били су активисти народноослободилачког покрета у Србији, омладински радници и руководиоци партијских одреда, а читаоци су били сви они родољуби и борци до чијих је руку дошао „Глас“. Веза између издавача и читалаца је била врло присна у сваком погледу, веза мржње према окупаторима и издајницима, иако једни за друге нису знали. Јер издавање, сарађивање и читање „Гласа“ у време окупације било је скопчано са истим опасностима као и учествовање у партизанским одредима. Како борбени садржај „Гласа“ тако и савршена техничка опрема изазвали су одушевљење код читалаца-родољуба и немоћан бес код окупатора и његових слугу“.

У наставку чланка, после описивања циљева „Гласа“ приликом његовог покре-

тања 30. VIII. 1942. године, Нешковић говори и о даљим задацима нове редакције и каже:

„Глас“ Јединственог народноослободилачког фронта Србије треба да покаже да је борба српског народа за своје ослобођење уско повезана и зависна од борбе хрватског, словеначког, црногорског, македонског народа, уско повезана са ослободилачким ратом, који воде наша словенска браћа Руси у савезу са Енглеском и Америком. „Глас“ треба да покаже да је немогуће ослобођење српског народа без ослобођења других народа Југославије испод ропства фашистичких завојевача и њихових најамника, да је ослобођење српског народа немогуће без победе над хитлеровском Немачком наше руске браће, Енглеске и Америке. „Глас“ треба да покаже нужност братске сарадње и помагања у заједничкој борби против заједничког непријатеља српског народа са другим народима Југославије као битног услова за стварање слободне Југославије у којој ће сви народи бити слободни и равноправни.“

„У остварењу ове тековине народноослободилачке борбе, у исковавању БРАТСТВА И ЈЕДИНСТВА народа Југославије и у борби за стварање нове Демократске Федеративне Југославије велики је удео „Гласа“. На данашњем „Гласу“ је да и даље учвршћује братство и јединство народа Југославије, да помогне српском народу да у заједници са Хрватима, Словенцима, Македонцима, Црногорцима, ЈОШ ВИШЕ допринесе учвршћењу и јачању нове заједнице наших народа, Демократске Федеративне Југославије... У испуњавању тих задатака „Глас“ ће допринети брзом ослобођењу нашег народа испод Немаца и њихових најамника“.

О незнатим јунацима наше штампе, о „Гласу“ пише веома пластично и Петар Стамболић:

„Његови сарадници били су борци партизанских одреда Космаја, Јастребца, Пусте Реке. У њему су објављивани чланци Ђорђа Јовановића, комесара Космајског одреда, који их је писао крај ватре на Букуљи. Он је донео чланак Мирка Томића, једног од његових покретача, у истом броју у коме је писао о његовој јуначкој смрти. „Глас“ су читали борци на Јастребцу, у земуницама, и ишао је од руке до руке док се није на крају распао... Често су нашу штампу у доба окупације називали подземном. Ако се то мисли на сам технички процес штампања, она је то заиста и била. У соби ископаног у земљи, где се мирис

влаге меша са воњом овлажене хартије и оловног испарења при електричној светлости која је спајала ноћ и дан у непрекидни ток времена, радило се без престанка. У ту собу 1941. године, ушли су људи са истим одушевљењем са којим су њихови другови, београдски радници, отишли у партизанске одреде. Са истим одушевљењем прихватили су се они свог убојитог оружја, са истом снагом, са истим дејством: из штампарије су излазиле брошуре, леци, новине. Даноноћно су слагана оловна слова у редове, у ступце, у стране“.

„Наша штампа недавно је писала о хероизму палих бораца у руке полицији, о мукама које су претрпели, о мушком, јуначком држању на стрелишту. Чини ми се да се ипак није нагласило једно: да су ти људи, радећи илегално, били унапред спремни на тај страшни завршетак. У углу подземне собе, где се штампао „Глас“, стајало је спремно буре бензина и подсећало на страшну стварност. Непознату, скромну чиновницу министарства просвете Десу Жарић вратили смо с пута да не иде у одред и понудили јој да ради у Београду. Кад смо јој изложили опасност посла који треба да прими и рекли јој да размисли, она је без размишљања одговорила: „То је за мене само већа част — немам шта да размисљам“. Кад су јој на тавану специјалне полиције рекли да размисли да ли да буде стрељана или да призна, она је исто тако без двоумљења одговорила да нема шта да размисља, да ће радије погинути...“

„Погледајте један стари илегални број „Гласа“. Колико љубави, колико пажње у раду. Једино мали формат и танка хартија одају његово тајно порекло. Што се тиче техничке опреме, штампе, прелома и коректуре, они данас могу да служе за пример листовима којима на расположењу стоје сва достигнућа технике.

„Месецима без дневне светлости, без свежег ваздуха, увек на послу, увек на опрези — у предсобљу смрти, ови пвоборци народноослободилачке штампе вредно су и са љубављу слагали оловна слова. А многи у слог „Гласа“ уложили су најзад и свој живот — живот хероја“...

Поново у слободном Београду

На територији Београда 20. октобра 1944. године није више било ниједног наоружаног непријатељског војника. Док је преко Саве допирала топовска паљба борбе која се настављала до коначног ослобођења целе Ју-

гославије, у главном граду је заседала редакција „Гласа“ пресељена са планине Радан у Узун-Миркову улицу, у зграду некадашње београдске берзе (данас Етнографски музеј), истражујући могућност за настављање штампања листа у, мање више, мирнодопским али још увек веома тешким условима. Подељени су задаци, па је за првог одговорног уредника „Гласа“ у слободном Београду постављен Миливоје Стефановић. Одлучено је, такође, да лист убудуће излази редовно недељно једанпут.

Док су појединци тражили најпогоднију и у борбама најмање оштећену штампарију, дотле су остали прилегли на посао, пишући прве чланке, репортаже и песме на слободном тлу Београда.

Привремена штампарија је најзад пронађена у данашњој Улици Буре Ђаковића број 21, па је, после пуна 24 часа штампања, на осам флах машина, завршен нови, седми у 1944. години, број „Гласа“, и 7. новембра пуштен у редовну продају његов тираж од 40.000 примерака. Формат овог броја је знатно већи и „новинскији“.

Међутим, још 24. октобра 1944. године, у издању „Гласа“ ЈНОФ-а Србије, да би се задовољила радозналост становника главног града који су желели да буду детаљно обавештени о збивањима у земљи и иностранству, појавио се са намером издавача да буде само привремена публикација, „20. октобар“, лист у славу ослобођења Београда.

Но, вратимо се „Гласу“ број 7 од 7. новембра 1944, који је у ствари први број „Гласа“ у слободном Београду, а 17. ако би се бројило од почетка излагања, односно од 30. VIII. 1942. године. Континуитет у бројању наставиће се управо од овог седмог броја, али ће и касније, због техничких грешака долазити до неспоразума и заблуда у одбројавању и обележавању.

Тај седми (односно први у слободном Београду) број „Гласа“ доноси на првој страни прилог Сретена Жујовића-Црног: „Лице Србије данас“, затим обавештење о боравку маршала Тита у Београду, пригодни чланак поводом двадесетседмогодишњице Великог октобра. Из пера Марка Врањешевића је надахнути политички коментар: „Здружени у патњи и слави“. Милутин Морача пише о борбама за ослобођење Аранђеловца, а Чедомир Миндеровић се појављује са песмом: „Србија на Динари“. Поред реферата Ј. В. Стаљина, овај број „Гласа“ доноси и опширну информацију о учешћу Хрвата у борбама за осло-

бођење Београда, чиме већ наставља своју започету мисију ширења и учвршћивања братства и јединства народа Југославије.

Од овог броја „Глас“ на осам страна излази као недељни лист сваког уторка. Сталну редакцију листа у то време сачињавају Миливоје Стефановић и Богдан Пешић, затим Слободан Ивановић као уредници, Таса Младеновић и Милорад Панић-Суреп, као спољни сарадници а Лазар Лилић, Марко Врањешевић, Момчило Симић, Загорка Михајловић и Драгољуб Јовановић као сарадници, Алекса Каматовић и Душан Мијатовић као коректори. Њихови спољни сарадници, поред оно неколико сталних у већ формираној редакцији још су и други: Моша Пијаде и доктор Иван Рибар, затим Синиша Станковић, Васа Чубриловић, Радован Зоговић, Митра Митровић, др Миливоје Павловић, Јаша М. Продановић, Мома Марковић, Благоје Нешковић, др Ванђел Тасић, Видо Тартаља, др Душан Недељковић, др Александар Јовановић, Боривоје Глишић, Влада Зечевић и многи други.

Стални карикатуриста „Гласа“ је Милош Вучковић, академски сликар.

У „Гласу“ је формирана одмах и администрација, на чијем челу се у почетку налазио капетан Риста Манојловић. Благајник је био Иван Шаренац, књиговођа Драгослав В. Николић, чиновник администрације — Радојка Станковић, магационер Драгиша Јовановић, експедитор (најпре Драгољуб Јоковић а затим и Милош Мишовић, курир — Миодрог Ђулић и чистачица Радојка Раденковић).

„Глас“ број 8 (година III) од 19. новембра 1944. године, као и неколико следећих бројева, штампани су у 70 хиљада примерака. Била је права мука обављати овај посао на обичним флах-машинама. Слагање ових бројева обављано је у неколико разних штампарија, па је један део материјала слаган и у Заводу за израду новчаница у Топчидеру и одатле пренешен до улице Буре Ђаковића. Штампање сваког броја трајало је по пуних 48 часова, а на преносу хартије, материјала, слога и на растурању радила је цела редакција ударнички.

Управо у то време почиње акција пропагирања ударништва, сече шума и бриге о снабдевању Београда огревом (прва омладинска акција на Црном врху) уз истовремену свесрдну помоћ борцима на сремском фронту. Пароле дана су: „Сви на фронт — све за фронт“, „До коначне победе над фашистичким освајачем“.

У „Гласу“ број 10 од 3. децембра 1944. године доктор Иван Рибар пише чланак „Шта Србија добија федерацијом“, С. Ивановић чланак „Београд Титу“, а Милорад Панић-Суреп о примерном животу бораца и хероја НОБ-а. У овом броју појављује се и прва послератна карикатура Пјера Крижанића.

До броја десет (од 3. 12. 1944. године) редакција „Гласа“ налазила се у Узун-Мирковој улици, а од броја 11 (11. XII. 1944.) прелази у Краља Милутина број 8 (односно број 6).

Члановима новоформиране редакције и администрације „Гласа“ најтежа је била несрећена ситуација око штампања листа. При томе је преношење слога из Топчидера на Дорћол било најкомпликованији посао.

Интересовање читалаца за „Глас“ је огромно, али редакција мора, због капацитета машина, да ограничава тираж на свега 70 хиљада примерака по броју.

О значају и улози коју „Глас“ ужива у то време, крајем 1944. године, најречитије говоре имена његових спољних сарадника. Само у бројевима 11, 12 и 13 од 11, 18. и 25. XII. 1944. године као писци текстова, чланака и књижевних прилога појављују се: др Симиша Станковић, др Васа Чубриловић, Таса Младеновић Марко Врањешевевић, Радован Зоговић („Роса по челику“), Митра Митровић, др Миливоје Павловић итд.

Што се финансијског пословања тиче, сачуван је и докуменат — извештај о пословању „Гласа“ од ослобођења до закључно 31. децембра 1944. године, из кога се види да „Глас“ завршава протеклу годину са дуговањима штампаријама „Борбе“ и „Просвете“ од укупно 1,026.423 динара, док истовремено потражује од својих ревизора из Београда и унутрашњости 4,298.388 динара. Из свега би се могло закључити да је у првим данима по ослобођењу „Глас“ био и економски веома активна едиција.

1945 — година победе

У 1945. годину „Глас“ је ушао са оформљеном и редакцијом и администрацијом, солидним тиражом од 70.000 примерака, значајним угледом међу читаоцима и не великим, али ипак солидним искуством на тржишту јавне речи.

Судећи према једном једином досад сачуваном списку из тог времена у редакцији „Гласа“ било је стално запослено 12 новинара, а у администрацији 13 службеника.

Почетком 1945. године уредници „Гласа“ били су Миливоје Стефановић и Богдан Пешић, а сарадници: Милорад Милошевић, Душан Мијатовић, Алекса Каматовић, Момчило Павићевић, Љубиша Манојловић, Раде Јанковић, Зоран Маркуш и карикатуриста Милош Вучковић. Међутим, поред њих у листу стално, као спољни сарадници раде још и Таса Младеновић, Марко Врањешевевић и Милорад Панић-Суреп. Касније ће и они ући у стални састав разних редакција које су оформљаване при тада већ новинско-издавачком предузећу „Глас“.

Закључно са 21. бројем (година IV, 20. II. 1945) „Глас“ је штампан у Улици Ђуре Ђаковића на осам флаш-машина. Због повећаног тиража бројеви 22 и 23 (од 27. II. и 6. III. 1945.) штампани су на ротацији „Политике“, у измењеном формату и не више у две боје.

У међувремену (22. II. 1945) уредник „Гласа“, капетан Миливоје Стефановић обраћа се Градском извршном народно-ослободилачком одбору Београда са захтевом да се седам линотипа и ротација, власништво Милана Ивезића и његове штампарије „Привредни преглед“ (Стојана Протића 52) ставе на располагање „Гласу“ јер, иако су у исправном стању, тренутно су ван погона и не служе ничему.

Одобрење је одмах стигло, штампарија је, уз незнатне поправке доведена у ред, па је „Глас“ почев од 13. III. 1945. (односно од 24 броја) штампан на Чубури, на ротацији „Привредног прегледа“.

У другој половини марта 1945. године, редакције „Гласа“ и „20. октобра“ селе се из Краља Милутина у Влајковићеву број 8, у зграду некадашње штампарије „Правде“, пошто је она национализована и одузета власницима браћи Сокић.

Нову, пред рат купљену, ротацију „Правде“ Немци су у време окупације „запленили“ и однели у Праг. По окончању рата у мају и током целе 1945. године било је покушаја да се та ротација поново врати у Југославију. Међутим, сва настојања остала су безуспешна, па се и до дана данашњег та машина налази негде у Чехословачкој. У међувремену, почев од априла 1945. године, приступило се оспособљавању двеју старих ротација, једне мале и готово демодираних и дотрајале и једне нешто новије и мање оштећене, у новој згради „Гласа“ у Влајковићевој улици број 8.

Средином 1945. године штампарија „Гласа“ потпуно је оспособљена и опремљена да,

поред „Гласа“ и „20. октобра“, штампа и друге листове, публикације, књиге и све врсте осталих пропагандних материјала.

За то време „Глас“, као стални недељни лист у потпуности прати сва збивања завршне фазе другог светског рата, како на фронтима у земљи тако и на свим осталим бојиштима света, залаже се за бржу обнову и изградњу ослобођених крајева, за учвршћење братства и јединства свих народа Југославије и подизање борбене свести широких слојева радника и сељака. У време када рат још траје, „Глас“ наставља да делује као луча политичког просвећивања и идејног уједињавања свих слојева народа и народности.

Своју серију недељног излагања „Глас“ завршава са бројем 45 од 8. VIII. 1945. године под уредништвом Миливоја Стефановића. Током тог периода „Глас“ је доносио, поред вести са фронта и о политичким збивањима у земљи, извештаје о образовању нове владе Србије и њеним смерницама, позиве на борбу против шпекуланата, затим обавештења о првомајским прославама, о оснивању Новинарског удружења Србије (председник Михајло С. Петровић, потпредседник Душан Благојевић и Дојчило Митровић, секретар Слободан Ивановић и благајник Стојиљко Стојиљковић), о капитулацији фашистичке Немачке (9. V. 1945. у броју 32), о појави првих ударника, о жртвама Бањичког логора (са списковима убијених родољуба), о нормализацији тржишта, о учешћу омладинаца у обнови и изградњи, о обнављању рада синдикалних организација, о првом конгресу жена Хрватске, затим опширне извештаје о раду првог конгреса НОФ-а Југославије и задацима НФ (5. VIII. 1945), и, најзад, „Глас“, прати прво послератно суђење члановима четничког Централног комитета (Ђури Ђуровићу, Драгутину Кесеровићу, Мустафи Мулалићу, Александру „Шаца“ Поповићу, Аци Павловићу и Војиславу Лукачевићу). Укратко, „Глас“ у то време залази у све поре друштвено-политичко, привредно-економског и културног живота земље.

Састав редакције брзо се мења. У Влајковићеву 8 свакодневно долазе нови и млађи људи. С друге стране, редакција „Гласа“ и „20. октобра“ формално су одељене али се међусобно допуњују и прожимају, при чему је основни принцип обеју редакција: окупити на сарадњу што шири круг људи, друштвено-политичких радника, стручњака па и читалаца.

У том периоду за „Глас“ пишу и: Мома Марковић, Бранко Ђопић, Радивоје Марко-

вић, Митра Митровић, Мишо Павићевић, др Миливоје Перовић, Добрица Ђосић, Милош Минић, др Драгољуб Јовановић и други. Појављују се тада и нова новинарска имена: Бранислав Ђирлић, Љубиша Манојловић, Душан Мијатовић, Вера Благојевић, Фрида Филиповић, а затим из најмлађе генерације: Влатко Влатковић, Виктор Комарецки, Зоран Маркуш, Блаженка Стејић, Александар Видојковић, Брана Вучковић, Ђорђе Бузгановић, Жика Ристић, Бранко Сарић итд.

„Глас“ — дневни лист

У среду, 22. августа 1945, само „за интерну потребу“, изашао је из штампе пробни, 48. број „Гласа“, угледни примерак како ће лист изгледати као дневник. И овога пута, као што се то дешавало и раније, дошло је до забуне у нумерисању броја. Наиме, последњи недељни број изашао је 8. августа 1945. и носио у заглављу обележје: „Година IV број 45“. Иако 15. VIII. 1945. није изашао из штампе број 46. пробни дневник „Глас“ обележен је бројем 48, исто као и први редовни и званични дневни „Глас“, који се појавио у продавницама 1. IX. 1945. године са заглављем у коме се наводи да је то број 48 у IV години излагања.

Одговорни уредник дневног, односно вечерњег листа „Глас“, је дугогодишњи и искусни новинар Душан-Дуда Тимотијевић који се тек вратио из немачког заробљеништва (М. Стефановић-ранији уредник недељног „Гласа“, премештен је у то време за главног уредника Танјуга).

Бележећи трогодишњицу првог броја „Гласа“, у овом 48. броју, тадашњи председник владе Србије, др Благоје Нешковић, између осталог, каже: „... Издавање, сарађивање и читање „Гласа“ у време окупације било је скопчано са истим опасностима као и учествовање у партизанским одредима“.

„Глас“ се од 1. IX. 1945. па до краја свог излагања, штампа у реновираној штампарији некадашње „Правде“, у Влајковићевој улици број 8, у тиражу од 70.000 примерака, на шест страна и у формату од 53 × 34 сантиметара.

Настављајући своју борбену традицију, „Глас“ се током 1945. године залаже за победу народног фронта на изборима за уставотворну скупштину, бори се против петпарачке литературе (број 119 од 25. IX. 1945), поздравља пролашење Републике и

" Г л а с "

Уредници

1. Стефановић Миливоје, уредник, Теразије 43, тел. 20027
2. Пешић Богдан, уредник, Лисицији поток 4 (XII реон), тел. 29125

Сарадници

3. Милошевић Миторад, сарадник, Мајке Јевросиме 43, стан бр. 5,
4. Мијатовић Душан, сарадник, Дринчићева 13,
5. Каматовић Алекса, сарадник, Мајке Јевросиме 43/II, тел. 26829
6. Павићевић Момчило, сарадник, Кондина 22,
7. Манојловић Љубиша, сарадник, Престолонаследника Петра 27а,
8. Јанковић Раде, сарадник, Наташевићева 15, тел. 56005
9. Маркуш Зоран, сарадник, Балканска 26,
10. Вушковић Милош, сарадник, Јакшићева 2,

Чиновници и остали намештеници

11. Шаренац Милан, шеф администрације, Стојана Протића 42,
12. Мишовић Милош, чиновник, Таковска 37,
13. Николић Наталија, чиновник, Јариградска 11,
14. Станковић Радојка, чиновник, Браће Рибникара 38,
15. Вучић Радмила, чиновник, Иванковачка 21,
16. Пишчевић Јованка, чиновник, Краља Милутина 56,
17. Раденковић Радмила, чиновник, чистачица, Цара Лазара 16,
18. Борђевић Коста, шофер, Влајковићева 8,
19. Неорчић Драги, експедитор,
20. Маричић Стојан, експедитор, Кнеза Павла 9,
21. Николић Илија, експедитор, Вишњица 42,
22. Шушић Васа, експедитор,
23. Димитријевић Марко, метер, Алексе Менадовића 13,

Факсимил списка уредника, сарадника, чиновника и осталих службеника који су радили у редакцији „Гласа“ 1944—1945. године

Fac-similé de la liste des rédacteurs, collaborateurs et autres employés qui travaillaient à la rédaction de «Glas» en 1944 — 1945

завршава 1945. годину са повећаним угледом код читалачке публике која је све бројнија. Од 1. јануара 1946. године „Глас“ излази као јутарњи лист.

„Године се нижу“

О том угледу и значају „Гласа“ најбоље сведочи првомајски број (број 253. од 1. V. 1946) у коме као сараднике „Глас“ између осталих окупља: Јована Веселинова, Павла Поповића, Оскара Давича, Митру Митровић, др Душана Недељковића, Милана Богдановића, Вељка Петровића, Чедомира Миндеровића, Ото Бихаљија-Мерина, Божидара Ковачевића, Милесу Продановић, Десанку Максимовић, Фриду Филиповић, итд.

Душан — Дуда Тимотијевић одлази на нову дужност крајем 1946. године, а главни и одговорни уредник „Гласа“ од 313. броја (11. јуна 1946.) постаје Слободан Ивановић. Последњи број „Гласа“ који он потписује је број 625 од 3. јула 1947. године.

Поред своје борбене и информативне улоге „Глас“ у овом периоду постаје у ствари кошница из које се роје нови новинарски кадрови. Од ослобођења, па све до престанка излажења, „Глас“ ће задржати ту своју традицију, па је и данас немогуће наћи иједну новинску кућу на територији СР Србије у којој не ради понеки новинар који је прошао кроз практичну школу редакције „Гласа“.

Током 1947. године, између осталих, једна од значајних преокупација „Гласа“ је омладинска пруга Шамац—Сарајево, као и изградња омладинске фабрике „Иво-Лола Рибар“ у Железнику.

У шестој години излажења, почев од 4. VII. 1947. године, односно од броја 626, главни и одговорни уредник „Гласа“ је Живан Димитријевић.

Године 1947, 29. јула (број 647) „Глас“ поздравља долазак Георги Димитрова у Југославију и бележи још један значајан догађај: завршетак Другог конгреса Народног фронта Југославије и поновни избор маршала Тита за председника.

Крајем 1947. (тачно 24. XII. 1947) дотадашњи главни и одговорни уредник „Гласа“ Живан Димитријевић постаје нови министар правосуђа у влади НР Србије, а на његово место у „Глас“ долази Миодраг Аврамовић.

Од 15. априла 1948. „Глас“ се штампа у два издања: једно јутарње — за целу територију Србије и друго вечерње — за Бео-

град. Међутим, лист, због ограничених количина папира, излази на свега шест страна, па садржајно не може у потпуности да обухвати сва збивања у свету и земљи, што се одражава и на његовом тиражу.

У броју 911. од 1. VI 1948. године „Глас“ доноси резултате избора на којима је листа Народног фронта добила 89,3 одсто гласова свих бирача.

Најзначајнији догађај у 1948. години о коме „Глас“ пише свакако је неправедна и неистинита оптужба Информативног бироа о стању у КПЈ, односно злогласна Резолуција Информбироа о којој „Глас“ обавештава први пут своје читаоце 1. VII 1948. у 937. броју. Овај догађај пада истовремено и са уписом првог народног зајма.

Добар део простора крајем 1948. и током целе 1949. године „Глас“ ће посветити одбрани истине о Југославији од неправедних и непријатељских напада Информбироа.

Чињеница је да је и партијска организација „Гласа“ у то време, а и касније, била веома монолитна и да се ни један једини њен члан није солидарисао са рушилачком кампањом ИБ-а, па је „Глас“ и овога пута потврдио своју борбену традицију, разрачунавајући се немилице са свим клеветанама које су долазиле ван граница наше земље.

У тој борбеној и напетој атмосфери „Глас“ од 2. VII 1948. обавештава читаоце о раду Петог конгреса КПЈ, доноси реферат друга Едварда Кардеља „Комунистичка партија Југославије у борби за нову Југославију, за народну власт и социјализам“, Статут и Програм КПЈ који је усвојен на Петом конгресу.

У низу тада веома актуелних догађаја „Глас“ у своја оба издања посвећује посебну пажњу: реконструкцији владе ФНРЈ (1. IX 1948) и НР Србије (6. IX 1948), Првом конгресу Јединствених синдиката Југославије (25. X 1948), буџетској дебати у Савезној скупштини и говору Бориса Кидрича (28. XII 1948) као и Другом конгресу КП Србије (17. I 1949). У 1949. години „Глас“ бележи (22. VIII) и коментарише ноту владе ФНРЈ Совјетској влади и обавештава читаоце о узроцима и садржају претходних двеју совјетских нота.

Избором у Савет безбедности Југославија у октобру 1949. године постаје значајан чинилац у светској политици и борац за међународну коегзистенцију и очување принципа повеље ОУН. Свакако да је „Глас“ посветио посебну пажњу тим догађајима, али истовремено ван његовог садржаја не остају ни збивања у земљи, каква су, на пример, пуштање у погон „Југови-

Г Л А С
ЈЕДИНСТВЕНОГ Н.О. ФРОНТА СРБИЈЕ

УРЕДИШТВО
 КРАЈА МИЛУТИНА 6
 ТЕЛЕФОНИ: 28-370 - 29-000

БЕОГРАД 27 ЈУНИ 1945
 Поштом бр 51

Издат је у издању "Гласа" бр. 31, 32, 33, 34, 35 (мај месец)

А) Штампане листи (пет бројева) износи, укупно..... Дин. 39.801.-
 Б) Утрошено хартије кг. 12.404 по 2.- дин. кило..... " 24.715.-
 В) Плате и хо-о-ра..... " 75.40.-
 Г) За три класе у свих пет бројева..... " 14.071.-
 Д) За две поштарине за свих пет бројева..... " 5.850.-
 Е) За фонд и в.п.о. ико..... " 26.000.-
У свих пет бројева коштвију, укупно..... 233.539.-

Један број кошта, пропорционално..... Дин. 56.215.-

Један примерак кошта са свим рекламним пројекцима..... Дин. 0.319.-

Рубитак на једном примерку..... Дин. 0,11 пара

Два примерка и продајница новина у Београду, а по одлатку рачуна и осталих трошкова, чист приход је од пет бројева..... Дин. 245.241.-

То према томе чмо писмено за..... Дин. 33.247.-

Број	тираж	је	у	ко	примерака	хартије	је	у	трошено	кг.	ст.
31	75.000	у	ко	примерака	хартије	је	у	трошено	2.404	кг.	3
32	75.000	"	"	"	"	"	"	"	2.507	"	3
33	75.000	"	"	"	"	"	"	"	2.132	"	3
34	75.000	"	"	"	"	"	"	"	2.000	"	10
35	75.000	"	"	"	"	"	"	"	2.050	"	1

Укупан тираж је 345.000 примерака хартије је утросено 12.404 кг.

Дан калкулација је реална башо за мај месец, пошто је више страна и одговарало лист, као на пр. штампане листа на 1. страна што је знатно повећало потрошњу хартије, зетим трошкови су повишени за тампу листа, а цена листа је оста. зтим, на платном списку су се налазили неколико разлик и чистачина која су дали за обе разлик и т.д.

Смрт Савизму-Слобода народу 1
 Рекламуација пословаца предузећа

в) **Укупан издатак**
 за "Гласа" је дин. 233.539
 за "20 октобра" " 252.811,50
 Дин. 486.350,50

б) **Укупан приход**
 од "Гласа" је дин. 245.240.-
 од "20 октобра" " 262.695.-
 Дин. 507.935.-

То према томе писмено је писмено за..... Дин. 25.135,50

Б. В. ВУЧКОВИЋ
 Министарство

Г Л А С

ЈЕДИНСТВЕНОГ Н.О. ФРОНТА СРБИЈЕ

АДМИНИСТРАЦИЈА
КРАЈА МИЛУТИНА 6
ТЕЛЕФОНИ: 25-370 и 25-000

БЕОГРАД 15 марта 1945. ГОД.
Платна форма 51

Администрација „Гласа“

I Од 1 априла 1945 новинарима се плаћа српски новинарски и особљу администрације. Изплата ће се вршити на бази следећег списка:

1) Миливоје Стефановић, уредник листа	30.000	динара
2) Богдан Пешић, члан редакције	25.000	"
3) Лазар Јидић, сарадник	25.000	"
4) Милорад Милошевић, сарадник	25.000	"
5) Душан Мијетовић, сарадник	20.000	"
6) Алекса Кривошеја, коректор	20.000	"
7) Милин Шаренац, шеф администрације	20.000	"
8) Радојко Станковић, катогора	17.000	"
9) Милка Стојковић, члановица Народног одбора НОФ-а	15.000	"
10) Милош Ђукић, експедитор	15.000	"
11) Милош Радевић, експедитор	15.000	"
12) Радојко Радевић, чистачица	12.000	"
13) Пенел Савић, курир	8.000	"

Укупан износ плате за један месец износи је бруто, што значи да треба одбити државну порезу и 20% општинског приреза на ову плату.

У платни списак од 1 априла улазе и лица под 1. и 2. чл. чији положај у погледу плате да се сада није био регулисан.

Напомена да се релати с изградом Момчила Јанковића, сарадника листа.

II Месечни — паушални хонорари новинарима се по овом унутрашњем списку:

1) Драгослав Никовић, катогора	10.000	динара
2) Милош Бушковић, катогора	10.000	"
3) Злата Јакошевић, преводилац у српско-немањском	10.000	"
4) Момчило Симић, спољни сарадник	6.000	"

Такође и код ових хонорара врши се сва поворска одвојба.

III За март 1945 нештоће се плати по 5.000 динара српски сталним наменственицима по српско-немањској изградни. Лица под II немају право на ову изградну.

Српски партизански — српског народа!

Уредник „Гласа“

Факсимил платних спискова особља у редакцији „Гласа“ 1945. године
Fac-similé des liste de paye du personnel de la rédaction de «Glas» en 1945

нила“, наше прве фабрике пластичних маса (број 1379. од 29. и 30. XI. 1949), радне акције омладине и буџет ФНРЈ (28. I 1950).

У борбу за радничко самоуправљање „Глас“ се укључује 16. IX 1950. године својом сталном рубриком „Акција — фабрике радницима“. Други актуелни догађај о коме „Глас“ пише је кампања за упис другог народног зајма, а на међународном плану почетак корејског рата.

Посебну пажњу 27. XI 1950. године „Глас“ посвећује дискусији и закључцима VII пленума Главног одбора Савеза синдиката Србије „О раду радничких савета и синдикалних организација“.

Међутим, изгледа да је своју улогу као дневни лист „Глас“ већ био испунио, тим пре што су „Политика“ и „Борба“ на пољу информисања широких маса читалаца у то време ојачали своју делатност. Због тога се од 1. XII 1950. године укида вечерње издање „Гласа“, а од 15. XII 1950. године (са бројем 1703) „Глас“ поново постаје недељни лист. За главног и одговорног уредника (уместо Миодрага Аврамовића, који одлази у Танјуг), 15. XII постављен је Радомир Николић.

„Глас“ као недељно гласило Народног фронта Србије мења своју физиономију утолико што уместо извештаја и већег броја кратких вести доноси озбиљније коментаре, третирајући претежно збивања у земљи.

Радомир Николић последњи пут потписује лист као главни и одговорни уредник у броју 1751. од 2. XI 1951. године, а од 1752. броја, односно од 9. XI 1951. године, главни и одговорни уредник „Гласа“ је поново Живан Димитријевић. Међутим, под његовим руководством изаћи ће још само 14 бројева „Гласа“. Већ 8. фебруара 1952. године штампан је последњи, 1765. број „Гласа“ готово после десет година непрекидног излажења.

О престанку даљег излажења „Глас“ даје само кратко обавештење које гласи:

„На седници Извршног одбора Главног одбора Народног фронта Србије, одржаној 1. (II) овог месеца решено је да лист „Глас“, орган НФ Србије престане даље да излази. Ово је последњи број „Гласа“. Све примљене претплате за лист за ову годину обрачунавају се закључно са овим бројем. Остатак претплате администрација „Гласа“ ће редовним путем вратити сваком претплатнику“.

* * *

Ту се завршава кратка, али заиста бурна историја београдског (и српског) листа „Глас“.

Десетине сарадника и уредника листа у коме су многи написали своје прве редове, преселили су се у друге редакције, схватајући да је њихов „Глас“ часно и поштено одиграо улогу која му је била намењена.

„20. октобар“ — лист слободног Београда

Канонада топова и каћуша, штектање митраљеза, прасак пушака одјекивали су улицама Београда 16. октобра 1944. године, четири дана пре ослобођења главног града, а изнад Аутокоманде на Вождовцу, у штабу Пеке Дапчевића, команданта Првог корпуса Народноослободилачке војске Југославије састали су се Владимир Дедијер, Чедомир Миндеровић, Борис Зихерл и Радован Зоговић на договор о издавању једне пригодне новинске публикације у којој би се, одмах по ослобођењу, грађанима Београда објаснили успеси и циљеви народноослободилачке борбе, пружиле информације са фронтова и бојишта и позвало становништво на сарадњу, на обнову и помоћ фронту.

Управо је на том месту замишљен јубиларни лист који ће угледати светлост дана неколико пута, обележити ослобођење и после тога уступити место редовним дневним листовима, чим се оспособе ротације које ће их штампати.

Невоља је била једино у томе што нико из ове иницијативне групе није знао где и како наћи штампарију способну да обави овај задатак.

Додуше, пронађене су, још у току борби, штампарија у Гробљанској (сада „Слободан Јовић“), и друга у Далматинској улици. Али тешкоћа је била што би овде машине требало покретати ручно, па штампани никада не би било краја — односно посао би се протегло данима, а можда и недељама.

Трагање за штампаријом се настављало, па су најзад Дедијер и Зоговић дознали да је штампарија Народне банке у Топчидеру (Завод за израду новчаница) остала нетакнута. Та штампарија је имала сопствени електрични погон (агрегат), радништво је било окупљено у радионицама, машине као да су чекале да их дојучерашњи борци — партизани покрену.

Претходни послови око писања текстова и слагања, започети у штабу Пеке Дапчевића још 21. X, настављени су у Топчидеру

22. октобра у 10 часова а завршени 23. X 1944. у подне. Претходно је један од иницијатора (Р. Зоговић) предложио име новом листу. По подне 23. X лист је преломљен, коректори Милорад Гајић (у ствари пред-ратни новинар) и Вера Зоговић завршили су свој део посла, машине су пуштене у погон и радиле су целу ноћ непрекидно. У три сата изјутра, у зору 24. октобра 1944. године, завршено је штампање првих 20.000 примерака „20. октобра“ — „листа у славу ослобођења Београда“, како је то стајало у његовом заглављу. Као издавач овог првог броја потписан је „Глас Јединственог народноослободилачког фронта Србије“.

Своје прве чланке за лист „20. октобар“ чланови нове редакције писали су не без напора, јер, иако су у већини били људи од пера, публицисте и књижевници, ипак готово нико од њих није био професионални новинар. Поменимо још једном њихова имена. Били су то: Владимир Дедијер, Борис Зихерл, Чедомир Миндеровић, Радован Зоговић, затим Вера Зоговић као дактилограф и коректор и једини професионални новинар Милорад Гајић, који је у овом саставу у ствари обавио коректуру листа.

Становници Београда готово су разграбили већ до подне све примерке „20. октобра“, јуришајући на продавце чим су се они појавили на улицама града. Јер, била је то прва слободно изговорена и написана реч после четири године окупације, био је то први јавни глас истине у Београду, жељном слободе али и вести о њој.

Спонтано, самоиницијативно и готово случајно окупљена редакција првог броја „20. октобра“, исто се тако спонтано и развила, пошто је обавила свој тренутни задатак и пошто је лист изашао из штампе. Људи су добили нове задатке и већ неколико дана касније као да су заборавили да су ослобођеном и слободном Београду, главном граду ДФЈ, поклонили првенца и заматак не само његове слободне штампе, већ и узорак листа за чијим ће примером поћи многи други.

Први број „20. октобра“ донео је на насловној страни заповест маршала Тита генералу Пеки Дапчевићу поводом ослобођења Београда затим заповест маршала Стаљина ослободiocима Београда и уводник из пера Бориса Зихерла о „Двадесетом октобру“. На осталим странама, поред других материјала, објављени су и шири извештаји о првом митингу грађана о ослобођеном Београду, као и информација о томе „Како је почела битка за Београд“.

„20. октобар“ наставља да живи

Иницијатива да се оно где је стала, тада већ непостојећа, редакција првог броја „20. октобра“ настави, да се на улице Београда изађе још са једним или више бројева „20. октобра“, потекла је у редакцији „Гласа“. Међутим, између првог и другог броја „20. октобра“ постоји вакуум од пуна 53 дана.

Наиме, други број „20. октобра“ изашао је из штампе тек 16. децембра 1944. године, овога пута и убудуће, као лист Јединственог народноослободилачког фронта Београда. Редакција „20. октобра“, тесно везана за редакцију „Гласа“, такође је била смештена сада у Улици краља Милутина, па ће још дуго убудуће „Глас“ и „20. октобар“ делити и редакцијске просторије, и штампарију, и администрацију, експедицију, па и људе — чланове редакције.

Ако су први број „20. октобра“ Београђани примили са одушевљењем, јер је био први и говорио им о слободи, други број је потпуно освојио грађане главног града, пишући отворено и без увијања о тешкоћама живота, пружајући читаоцима објективну слику ствари, критикујући нештетиме све што је ружно, борећи се за истину, устајући против бирократије и отварајући своје ступце за сарадњу најширим слојевима становништва.

У „20. октобру“ је могао да пише, да критикује, да се пожали и да оптужи сваки поштени грађанин Београда.

Позив Београђанима на сарадњу, који је упућен читаоцима „20. октобра“ у другом броју наишао је на незапамћен одјек. Од тада, па све до оног тренутка када ће прерасти у дневни лист, „20. октобар“ је увек био затрпаван писмима и прилозима читаоца, остваривши на тај начин са њима најтешњу и најприснију везу.

„20. октобар“ је и визуелно био нешто ново: пун илустрација, лепршаво и занимљиво преломљен, лист је доносио и књижевне прилоге, али и занимљиву рубрику на последњој 8. страни: „Слободни смех“.

Тако је овај искључиво београдски лист, почињући поново од почетка, од 16. децембра 1944. године, наставио да излази стално као недељни лист намењен Београду и Београђанима.

Значајни прилози „20. октобра“ у броју 2 су: „Рад — наша дужност“, прилог Марка Никезића, затим чланак о Београду и прилог С. Маровића „Наши привредњаци и рад“.

" 20 О К Т О Б А Р "

Уредник

1. Ивановић Слободан, уредник, Влајковићева 6, тел.

Сарадници

2. Стојковић Љубиша, сарадник, Гнез Милетина 41, тел. 25720
3. Димитријевић Драгомир, сарадник, Палмотићева 29/II, тел. 30478
4. Лазаревић Јулија, сарадник, Доситејева 41,
5. Комарецки Виктор, сарадник, Скадарска 51,
6. ~~Предић Станислава, сарадник, Кнез Милошева 49,~~
7. Ђирлић Бранислав, сарадник, Дубровачка 6а, тел. 21106,
8. Јанковић Јелица, сарадник, Топољска 14/III,
9. ~~Данко Јарко, сарадник, Државна 15,~~
10. Јовановић Ђојко, сарадник, Палмотићева 26,
11. ~~Јовановић Звонимир, сарадник, Косовска 30,~~
12. Кошута Харолд, сарадник, Радоја Домановића, 9,
13. ~~Милић Зоран, сарадник, Државна 10/III/дн,~~

Чиновници и остали намештеници.

14. Радовић Радмила, дактилографкиња, Бирчанинова 17,
15. Стокић Никола, чиновник, Буре Данчића 10,
16. Цикота Богодуб, фото-репортер, Балканска 6, двор. I спр. тел. 29513, лабор. 25023
17. Јовановић Боривоје, чиновник, Приштинска 45,
18. Ђоро Љубисав, стенограф, Иванковацка 25/I,
19. ~~Брујић Добрица, сарадник, Државна 17,~~
20. Хрчићек Бранислав, чиновник, Раковица, II жел. колонија миљаковац,
21. Ђобачев Ђорђе, цртач, Драже Павловића 16,
22. Георгић Стана, радница,

Факсимил списка уредника, сарадника и осталих службеника редакције „20. октобар“ 1944. год.

Fac-similé de la liste des rédacteurs, collaborateurs et des autres employés de la rédaction
»20 octobre«, 1944

ГЛАС

25 априла

5

МИНИСТАРСТВО ТРГОВИНЕ И СНАБДЕВАЊА
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

БЕОГРАД

Молимо вас за налог да нам се изда количина од 200
- две стотине литара бензина.

Као редакција листа у чијем издању налази и "20 окто-
бар" ми скоро свакодневно имамо потребу прекомена новина у циљу економиза-
ције за укућанство или продаје у Београду што нам није могуће чинити
без употребе аутомобила.

Осим тога у овом тренутку ми врхуно монтажу велике
штампарије са ротацијом и сец машинама с обзиром да у најкраћем времену
треба да пређемо на дневне издаваштво. Већи део ове количине бензина по-
требан нам је у ствари за чистиње машине, које су без тога неупотребљиве.
Напомена: ~~Молимо~~ нам да нам је ова количина бензина хитно
потребна.

Сврт фашизму — слобода народу!

Уредник "Гласа"
Канетан

Факсимил захтева редакције листа „Глас“ Министарству трговине и снабдевања демократске
федеративне Југославије за издавање 200 литара бензина

Fac-similé de la demande adressée par la rédaction du journal «Glas» au Ministère du Commerce
et du ravitaillement de la Yougoslavie fédérative et démocratique concernant l'octroi de 200 litres
d'essence

Већ у трећем броју (23. XII 1944), „20. октобар“ доноси критички осврт, осуђујући празне приче на које трошимо много драгоценог времена. Тај чланак носи смео наслов: „Мање фраза“. Трећи број „20. октобра“ већ се штампа на десет страна и уводи за то време још једну, за читаоце занимљиву новину: илустровану репортажу.

У 1944. години, изашао је још и четврти број „20. октобра“ (30. XII 1944).

Према једном сачуваном списку из тог времена, у редакцији и администрацији „20. октобра“ почетком 1945. године, радила су укупно 22 радника, од којих 13 у редакцији а 9 у администрацији и помоћним службама. Списак је, додуше, прецртаван, што нам само говори о честим персоналним променама које су карактеристичне за друштвена и привредна кретања оног времена.

Из тог списка може се јасно видети устројство „20. октобра“. Једини уредник листа је Слободан Ивановић, док редакцију сачињавају: Стојковић Љубиша, Димитријевић Драгомир, Лазаревић Јулија, Комарецки Виктор, Предић Станислава, Ђирлић Бранислав, Јанковић Јелица, Данон Жарко, Јовановић Гојко, Јовановић Звонко, Кошута Харолд и Мишић Зоран. У списку чиновника и „осталих намештеника“ налазе се имена још и фоторепортера Богољуба Цикоте, стенографа Љубисава Мора и цртача Ђорђа Лобачева, који су у ствари непосредно радили у редакцији.

„20. октобар“ је штампан најпре (као и „Глас“) у штампарији Грегорић, сада Ђуре Ђаковића 21, а затим у штампарији „Привредни преглед“, сада „Слободан Јовић“, у Стојана Протића улици. Технички уредник новог листа био је Драгомир Димитријевић — „Лола“, а први метер Марко Димитријевић.

„20. октобар“ у 1945. години

На сарадњу, ван постојеће редакције, „20. октобар“ је окупио и масу политичких личности, јавних и културних радника и познатих људи из Београда, као што су: Марко Никезић, Сениша Станковић, Милан Д. Смиљанић, Марко Враћешевић, др Александар Белић, Анђа Бунушевац, Таса Младеновић, Милентије Поповић, Михаило С. Петровић, Милорад Панић-Суреп, Миодраг Јевремовић, Душан Костић, доктор Милан Прелић, Милош Царевић, доктор Милан Бартош, доктор Јован Ђорђевић, Моша Пијаде, А. Ранковић, Влада Симић,

доктор Драгољуб Јовановић, Павле Павловић, доктор Светислав Живковић, Милан Богдановић, Драги Стаменковић и многе друге познате личности политичког и привредног живота Београда и Југославије.

Но поред њихових, јављају се имена нових и младих сталних сарадника који се окупљају око „Гласа“ и „20. октобра“ долазе, пишу, одлазе, мењају редакције.

Управо то време, прва половина 1945. године, карактеристично је за све београдске редакције. Тек после завршетка другог светског рата у другој половини 1945. почев од јула, утврђују се, учвршћују и стабилизују редакцијски састави и у њима почиње прави и нормалан редакцијски живот.

Углед и улога штампе тога доба су огромни. Бити нападнут од „20. октобра“ (или ма ког другог београдског листа: „Гласа“, „Политике“ или „Борбе“) значило је наћи се истог дана када је чланак објављен или најдаље сутрадан у предсобљу ОЗНЕ и одговарати за почињене грешке. Међутим, готово да није ни било злоупотребе штампане речи, јер се од новинара захтевала савршена савесност и објективност у раду, прикупљању података и писању.

Специјално место у тој и таквој констелацији новинских кућа припада редакцији „20. октобра“, која је беспштедно водила борбу против свих неправилности, развијајући и негујући истовремено тај критички и критичарски дух и код својих читалаца, сталних али и спољних сарадника.

Већ пети број „20. октобра“ од 6. I 1945. године, иако малог формата, готово је троструко већи од оног првог и има пуних 20 страна текста и илустрација. Садржајем „20. октобар“ задире у све поре целокупног живота Београда и Београђана, мобилишући их на рад и обнову, позивајући их на радне акције, водећи истовремено кампању против редова, шпекуланата или и нових бирократа, и анимирајући читаоце књижевним прилозима, илустрацијама и реским хумором.

Од броја 13 (година друга, 2. III 1945) „20. октобар“ има нешто већи формат, јер се штампа на новој ротацији некадашње Ивезићеве штампарије „Привредни преглед“. Редакција се у марту (од броја 16, 23. III 1945) сели у Влајковићеву улицу број 8.

У листу сарађују и старији, предратни и напредни новинари, публицисти и књижевници. Своје прилоге у „20. октобру“

објављују Миле Милошевић, Драгомир Ђерамилац, Анте Ковач, Марко Кашаја и Мома Симић, а редакција свој стални састав допуњује новим младим људима, као што су: Зоран Маркуш, Брана Вучковић, Иванка Бешевић, Борђе Чогурић, Светозар Љубеновић и други.

Од августа 1945. године, „20. октобар“ се штампа у штампарији „Глас“ у Влајковићевој улици број 8.

Од броја 43, односно од 28. септембра 1945. године, лист, који је дотле излазио без потписа одговорног лица, потписује као одговорни уредник Слободан Ивановић.

У следећем, 44. броју, Марко Никезић пише уводник: „Месец дана борбе против скупоће“, а рубрика „Писма уредништву“ у којој се објављују дописи, похвале или критика читалаца, заузима највећи део простора у листу. Прилози читалаца објављују се у рубрикама: „Кроз Београд“, „Грађани Београда предлажу“, „Фронтовци критикују“, „Фронтовски дописи“, „Помоћ народној власти“.

Крајем новембра 1945. „20. октобар“, заједно са целим Београдом, прославља проглашење Републике и избор маршала Тита за њеног председника. Велики број фотографија у овом броју дочарава читаоцима изглед Београда у том великом дану слава.

Од броја 60 (година трећа, 25. I 1946. године) одговорни уредник „20. октобра“ је књижевник Танасије Младеновић, а од броја 85 (од 19. јула 1946) Душан Будимировић.

У то време нови млади стални сарадници „20. октобра“, поред оних који су већ од раније у редакцији, још су и Дејан Гајић, Владимир Паскаљевић, Стојан Михаиловић, Славко Јанковић, и Душан Славковић.

Од 123. броја, или од 4. IV 1947. године, „20 октобар“ уређује и потписује као одговорни уредник Милорад Панић-Сурепа.

Већ од 145. броја (5. IX 1947. године) Панић одлази на нову дужност а одговорни уредник постаје Славко Јанковић.

„20. октобар“ је и у то време познат као лист на чији се спољни изглед много полаже, па је то био, захваљујући залагању техничког уредника Драгомира — Лоле Димитријевића неоспорно најбоље преломљен лист не само у Београду већ, можда и у земљи.

Због нарастања редакције дневног листа „Глас“, редакција и администрација „20. октобра“, почев од 183. броја (година пета,

28. мај 1948) сели се у Улицу ректора Драгослава Јовановића број 1/IV, док се лист и даље штампа у Влајковићевој улици број 8. У току 1948. и током целе 1949. године, „20. октобар“ узима живо учешће у обрачунавању са непријатељском пропагандом ИБ-а, не запостављајући при томе и своју главну преокупацију: Београд и живот у њему.

Почетак краја

Недостатак хартије приморава редакцију да смањи број страна на свега 6, а политичка ситуација га гони да се све више бави општим темама, на уштрб оних домаћих и по свим изгледима актуелнијих за читаоце — Београђане.

Од броја 223 (25. II 1949. године) одговорни уредник „20. октобра“ је Драгутин Шолајић.

Последњи број „20. октобра“ одштампан на ротацији „Гласа“ је 256, а од 257. лист се штампа у великом „Борбином“ формату и у штампарији „Борбе“.

У марту 1950. (број 279) „20. октобар“ позива своје читаоце да листом изађу на изборе за Народну скупштину ФНРЈ.

Последњи број „20. октобра“ штампан у „Борби“ на великом формату носи број 318 и излази 23. XII 1950. године. Већ следећи, 319. број, недељног листа „20 октобра“ штампан се у штампарији „Рад“ у Скадарској 33. У ту зграду досељује се и администрација листа „20. октобар“, који од тада излази у смањеном формату.

Од 1. I 1951. године „20. октобар“ губи своју дотадашњу физиономију недељника, постајући дневни лист. Излази сваког дана, сем четвртка. Одговорни уредник је и даље Драгутин Шолајић. Од 23. септембра 1951. године „20. октобар“, чији тираж све више пада, покушава да обезбеди своју егзистенцију, излазећи као београдски вечерњи лист. Међутим, само још свечани бројеви (поводом 1. маја, 29. новембра, за Нову годину) подсећају на онај стари недељни „20. октобар“ који је читалачка публика Београда примала као своје гласило.

Драгутин Шолајић одлази на нову дужност, а од недеље, 23. септембра 1951. године, одговорни уредник „20 октобра“ је Владислав Митровић.

Последњи, 678. број „20 октобра“ изашао је 1. марта 1952. године. Донео је само једно мало, у црно уоквирено саопштење које гласи:

„Читаоцима „20. октобра“

„Са вечерашњим бројем, због реорганизације, „20. октобар престаје да излази. Редакција захваљује пријатељима листа који су јој помагали у напорима да „20. октобар“ што боље одговори свом задатку“.

Касније ће, уместо „20. октобра“ почети да излазе „Београдске новине“.

*

И кроз редакцију „20. октобра“, као и кроз редакцију „Гласа“, прошле су десетине младих сарадника, школујући се за мајсторе јавне речи. Многи од њих и данас се налазе у разним редакцијама листова, на радију или телевизији.

А листови су као и људи. Испуне своју мисију и гасе се. Остају само трагови писане речи у дебелим томовима јавних би-

блиотека, или у документацијама библиотеки.

Тако се завршава и историја двају београдских листова „Гласа“, рођеног у ери пркоса и отпора, и „20. октобра“ који је угледао светлост дана заједно са првим зрацима слободе. Били су, испунили своју улогу и прошли.

Остали су наследници, остала су деца: неколико генерација, неколико ројева социјалистичких новинара однегованих у кошницама „Гласа“ и „20. октобра“.

Остало је и име штампарије „Глас“. На жалост, весника слободе, неумољивог критичара слабости и борца за истину „20. октобра“, већ се ретко ко и сећа. Ипак то име, као датум и појам, као дан ослобођења Београда убележно је златним словима у историју главног града Југославије, као симбол и први дан његове слободе.

„GLAS“ ET „20 OKTOBAR“ — JOURNAUX DE LA RESISTANCE

Brana Vučković

Le journal „Glas“ paraît pour la première fois en date en 1942 sous forme de publication clandestine, porte-parole du Front National Serbe.

Douze mois après l'occupation du pays par les forces fascistes, l'invasion de l'U. R. S. S. par les troupes allemandes et les premiers coups de feu tirés par les Partisans serbes, on décida de procéder à la publication du journal „Glas“.

On évoque dans l'article les difficultés qu'on avait eu pour faire fonctionner l'imprimerie clandestine, pour s'approvisionner en matériel et pour faire circuler le journal et les publications de propagande.

Le 20 octobre 1944, le jour même de la libération de la capitale, la rédaction du journal décida de lui prêter l'aspect d'un hebdomadaire.

On publia le premier numéro de l'hebdomadaire „Glas“ le 7 novembre 1944. A partir du 1 septembre 1945 le journal devient un quotidien dont le dernier et 1765ème numéro paraîtra le 8

février 1952, cloturant ainsi l'histoire mouvementée du porte-parole du Front National Serbe.

Quelques jours seulement après la libération de la capitale, alors qu'on était encore aux prises avec les forces ennemies, parut le premier numéro de „Glas“, conçu le 16 octobre de la même année au quartier général du Premier corps de l'armée libératrice, alors que le général Peko Dapčević et ses collaborateurs jugèrent utile d'informer la population de Belgrade en leur faisant comprendre les véritables raisons du succès militaire, en les initiant aux tendances de l'armée et en les poussant à l'effort de guerre et de production.

A l'aube du 24 octobre 1944 on imprima le premier numéro du „20 oktobar“ en 20.000 exemplaires. Le journal cessera de paraître le 1 mars 1951.

De nombreux jeunes gens avaient fait leurs débuts dans le journalisme dans les rédactions des deux journaux et on les retrouve actuellement dans la presse, la radio et la télévision.